МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГА**

Виконала: студентка ІІ курсу,
групи 8.0534-1-з
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: Психологія
Вербицька Лілія Вікторівна
Керівник: к. психол.н., доцент кафедри психології Залановська Л.І.
Рецензент: к. психол.н., доцент кафедри психології Скрипаченко Т.В.

Запоріжжя
2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма 053 Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____
к.психол.н., доцент. Н.О. Губа
«____»_____2025 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Вербицькій Лілії Вікторівні

Тема роботи Комунікативна компетентність здобувача освіти як складова професійної підготовки психолога

керівник роботи Залановська Л.І, к. психол.н., доцент кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «02» 10 2025 року № 1393-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: проаналізувати теоретичні засади формування комунікативної компетентності психологів, її визначення, структуру та функції; дослідити фактори, що впливають на формування комунікативної компетентності у студентів-психологів, зокрема роль психологічних закономірностей та освітнього середовища; розробити програму та провести емпіричне дослідження стану сформованості комунікативної компетентності у студентів-психологів; проаналізувати отримані дані, виявити дисбаланс між компонентами компетентності та розробити практичні й методичні рекомендації для студентів і викладачів.

Перелік графічного матеріалу: 4 рисунка.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Залановська Л.І, доцент		
Розділ 1	Залановська Л.І, доцент		
Розділ 2	Залановська Л.І, доцент		
Розділ 3	Залановська Л.І, доцент		
Висновки	Залановська Л.І, доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень –лютий 2025 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2025 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2025 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень 2025 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	червень -серпень 2025 р.	Виконано
6	Написання висновків	вересень 2025 р.	Виконано
7	Передзахист	жовтень 2025 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2025 р.	Виконано

Студент _____ Л. В. Вербицька

Керівник роботи _____ Л. І. Залановська

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ Г. В. Коваль

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 83 сторінки, 4 рисунки, 11 додатків, 70 джерел.

Об’єкт дослідження – процес формування комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Психологія».

Предмет дослідження – структура, компоненти, психологічні та педагогічні умови формування комунікативної компетентності як складової професійної підготовки майбутніх психологів.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості стану сформованості комунікативної компетентності у студентів-психологів та розробити практичні рекомендації щодо її гармонізації та розвитку.

Гіпотеза дослідження: у структурі комунікативної компетентності студентів-психологів на завершальному етапі навчання існує функціональний дисбаланс. Він характеризується розривом між відносно сформованою здатністю до емоційного відгуку (афективний компонент) та недостатнім рівнем розвитку практичних поведінкових навичок (самоконтроль, активне слухання), необхідних для ефективної комунікації у професійній діяльності.

Методи дослідження: теоретико-методологічний аналіз, класифікація й систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень; емпіричні: тестування.

Наукова новизна полягає у визначенні основних складових комунікативної компетентності психолога та розробці системи теоретично обґрунтованих психолого-педагогічних рекомендацій щодо формування комунікативної компетентності в умовах закладів вищої освіти.

Галузь використання: навчальні програми закладів вищої освіти, курси з психологічного консультування, ділового спілкування, у тренінгові програми та в процесі підвищення кваліфікації.

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА, ПСИХОЛОГ, СТУДЕНТИ-ПСИХОЛОГИ, АФЕКТИВНИЙ КОМПОНЕНТ, ПОВЕДІНКОВИЙ КОМПОНЕНТ, ЕМПАТІЯ, САМОКОНТРОЛЬ.

SUMMARY

Verbytska L. V. The Formation of Communicative Competence as a Component of Professional Training for Future Psychologists.

The qualifying work consists of an Introduction, 3 Chapters, a Conclusion, References (70 items, 7 of foreign origin), and 11 appendices on 16 pages. The qualifying work volume is 109 pages long, 83 of them – main text. There are 4 illustrations.

The qualifying work gives theoretical survey and describes the experimental research of children's creative abilities, psychological aspects of creativity. The master thesis is composed of 3 chapters, each of them dealing with different aspect of children's creative abilities development.

The research object: The process of forming communicative competence in higher education students majoring in "Psychology".

The research subject: The structure, components, and psychological and pedagogical conditions for forming communicative competence as a component of the professional training of future psychologists.

The research goal: To theoretically substantiate and empirically investigate the state of communicative competence formation in psychology students and to develop practical recommendations for its harmonization and development.

The research tasks are: to analyze the theoretical and methodological foundations of the problem of forming communicative competence in future psychologists; to empirically study the structural components and the level of communicative competence in psychology students; to develop a system of theoretically grounded psychological and pedagogical recommendations for the formation of communicative competence within higher education institutions.

Chapter 1 «Theoretical Analysis of Communicative Competence in the Professional Training of Psychologists» provides a theoretical analysis of the structure, components, and conditions for the development of communicative competence.

In Chapter 2 «Empirical Research on the State of Communicative Competence in Psychology Students» the organization, methods, and results of the empirical study are presented, and the functional imbalance between the components of communicative competence is analyzed.

Chapter 3 «Psychological and Pedagogical Recommendations for the Development of Communicative Competence» explains the design of a system of practical recommendations aimed at harmonizing and improving the communicative competence of future psychologists.

Keywords: Communicative competence, professional training, psychologist, psychology students, affective component, behavioral component, empathy, self-control.

ЗМІСТ

ВСТУП 8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ – ПСИХОЛОГІВ 12
1.1. Визначення терміна комунікативної компетентності в контексті психологічної науки 12
1.2. Аналіз наукових підходів до поняття комунікативної компетентності 18
1.3. Основні компоненти та функції комунікативної компетентності 24
РОЗДІЛ 2. ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ, ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ 30
2.1. Роль психологічних закономірностей у розвитку комунікативної компетентності здобувачів освіти психологів 30
2.2. Проблема розвитку комунікативної компетентності студентів-психологів у сучасній педагогічній практиці 40
2.3. Освітнє середовище, як система умов формування комунікативної компетентності у здобувача освіти студентів психологів 44
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ 51
3.1. Аналіз стану сформованості комунікативної компетентності у студентів-психологів (за матеріалами емпіричного дослідження) 51
3.2. Практичні рекомендації щодо розвитку комунікативних здібностей у студентів психологів 59
3.3. Методичні рекомендації викладачам щодо розвитку комунікативної компетентності студентів психологів 70
ВИСНОВКИ 80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 84
ДОДАТКИ 93

ВСТУП

Сучасні умови вимагають посилення вимог до якості підготовки фахівців у психологічній сфері, а також до рівня їх професійних компетентностей та шляхів їх розвитку. Успіх професійної діяльності психолога залежить не лише від набутих знань і практичних навичок, а й від ефективності побудови взаємин із клієнтами, рівня професійно значущих особистісних якостей, серед яких особлива роль належить комунікативній компетентності.

Розвиток комунікативної компетентності займає центральне місце в процесі підготовки майбутніх психологів. Багатогранність роботи практичного психолога передбачає низку вимог до його індивідуально-психологічних та професійних характеристик, зокрема щодо здатності ефективно здійснювати комунікацію. З огляду на сучасні виклики – пандемію, війни, міграцію, кліматичні зміни та інші кризові явища – тема комунікативної компетентності набуває особливої актуальності.

Дана проблематика знайшла широке відображення у працях таких дослідників, як А. Богуш, І. Блохіна, М. Вашуленко, О. Винославська, Є. Герасименко, О. Грейліх, Г. Данченко, Т. Кобилянська, Г. Костюк, Г. Ложкін, С. Максименко, В. Панок та багато інших.

Зважаючи на специфіку професійної діяльності психолога, майбутній фахівець має опановувати навички побудови контакту з людьми, підтримання взаєморозуміння, аналізу емоційного стану клієнтів та їх потреб. Він повинен бути готовим до конструктивної взаємодії навіть у ситуаціях гніву чи невдоволення, вміти зберігати спокій у конфліктних обставинах і забезпечувати ефективну комунікацію. Окрім фахових знань і методик, ключовим «інструментом» діяльності психолога виступає його особистість. Важливими факторами є самооцінка, система цінностей, образ себе та здатність до саморозвитку і глибокого пізнання власного внутрішнього світу.

Комунікативна компетентність є базовою складовою професійних характеристик спеціалістів типу «людина–людина» і визначальною для діяльності психолога, адже його професія заснована на постійній взаємодії з людьми.

Розвиненість комунікативної компетентності є важливим чинником становлення професійної ідентичності психолога, спрощення процесу його професійної соціалізації та створення передумов для інтенсивного розвитку як фахівця. Процес професіоналізації майбутнього психолога передбачає з'ясування сутності та особливостей його діяльності у контексті специфіки й вимог професії, формування та вдосконалення базових професійних компетенцій, розвиток професійно значущих якостей особистості, а також відображає якісні трансформації, що відбуваються в психологічній структурі особистості під час адаптації до професійного середовища.

Для забезпечення фахового зростання психолог повинен постійно удосконалювати свої комунікативні навички, що сприятиме не лише формуванню соціальної ідентичності, але й підвищенню рівня професіоналізму загалом.

Актуальність розширення спектра освітньо-професійних характеристик майбутніх фахівців із психології у відповідності до стандартів європейського простору вищої освіти є важливим чинником, що сприяє їхній мобільності як у межах України, так і за її межами. У процесі інтеграції національної системи освіти у європейське освітнє середовище постала нагальна необхідність поглиблення комунікативних компетенцій, що покликано забезпечити підвищення конкурентоспроможності випускників українських закладів вищої освіти у галузі психології на міжнародному рівні.

Аналіз професійних стандартів та освітньо-професійних програм свідчить, що вимоги щодо розвитку таких компетенцій, як регулятивна, перцептивна, прогностична, мотиваційно-ціннісна тощо, наразі висвітлені лише частково. Перед закладами вищої освіти постає завдання вдосконалення освітніх програм професійної підготовки майбутніх

психологів. Зокрема, виникає необхідність створення навчальних програм, які б формували кадри, здатні працювати у кризових умовах, демонструвати відкритість до діалогу, а також готовність до постійного саморозвитку та самовдосконалення.

Об’єкт дослідження: процес формування комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Психологія»..

Предмет дослідження: структура, компоненти, психологічні та педагогічні умови формування комунікативної компетентності як складової професійної підготовки майбутніх психологів..

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості стану сформованості комунікативної компетентності у студентів-психологів та розробити практичні рекомендації щодо її гармонізації та розвитку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до визначення поняття, структури та функцій комунікативної компетентності в психологічній науці;
2. Визначити психологічні закономірності та педагогічні фактори, що впливають на розвиток комунікативної компетентності студентів-психологів у освітньому середовищі;
3. Діагностувати рівень та виявити особливості структурних компонентів (афективного, поведінкового) комунікативної компетентності у студентів-психологів на завершальному етапі навчання;
4. Виявити наявність дисбалансу між окремими компонентами комунікативної компетентності на основі аналізу емпіричних даних;
5. Сформулювати та обґрунтувати практичні та методичні рекомендації для студентів і викладачів, спрямовані на вдосконалення процесу формування комунікативної компетентності в майбутніх психологів.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що у структурі комунікативної компетентності студентів-психологів на завершальному етапі навчання існує функціональний дисбаланс. Він характеризується розривом між відносно

сформованою здатністю до емоційного відгуку (афективний компонент) та недостатнім рівнем розвитку практичних поведінкових навичок (самоконтроль, активне слухання), необхідних для ефективної реалізації комунікації у професійній діяльності.

Під час дослідження було використано загальнонаукові методи пізнання з використання формальної логіки та методології системного підходу – при здійсненні теоретичного дослідження комунікативної компетентності та шляхів її ефективності, теоретичного узагальнення ключових понять, термінів і висновків; методи аналізу (порівняльного, статистичного, графічного); методи обробки показників у динаміці.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у визначені основних складових комунікативної компетентності психолога та розроблено систему теоретично обґрунтованих психолого-педагогічних рекомендацій щодо формування комунікативної компетентності в умовах закладів вищої освіти.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблені рекомендації щодо розвитку комунікативної компетентності можуть бути впроваджені в навчальні програми закладів вищої освіти, зокрема в курси з психологічного консультування, ділового спілкування та тренінгові програми та в процесі підвищення кваліфікації.

Надійність і достовірність результатів дослідження забезпечена використанням широкого спектру наукових джерел, методологічною обґрунтованістю, логічною узгодженістю теоретичних висновків і відповідністю методів дослідження поставленій меті.

Основні положення та результати дослідження знайшли своє відображення в публікації тез доповіді «Комунікативна компетентність здобувача освіти як складова професійної підготовки психолога» у збірнику наукових праць за матеріалами XVIII університетської науково-практичної конференції «Молода наука-2025».

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 93 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ – ПСИХОЛОГІВ

1.1. Визначення терміну комунікативної компетентності в контексті психологічної науки

Поняття комунікативної компетентності посідає центральне місце як у теоретичних, так і в практичних аспектах вивчення комунікації, оскільки воно відображає фундаментальну здатність людини до ефективної взаємодії у соціальному середовищі.

З 60–70-х років XX століття й до сьогодні в науковому дискурсі активно тривають пошуки оптимального визначення поняття «комунікативна компетентність».

У психологічній площині це поняття трактують як здатність індивіда до продуктивного спілкування, яке ґрунтується на інтеграції знань, навичок та умінь, що забезпечують успішний процес обміну інформацією. Комунікативна компетентність охоплює не лише адаптацію змісту та глибини комунікації до контексту, але й здатність розуміти позицію співрозмовника та забезпечувати ясність власних висловлювань під час взаємодії. Формування такої компетентності значною мірою залежить від практичного досвіду реального спілкування, що підкреслює її тісний зв’язок із соціальними контактами.

Комунікативна компетентність виступає основним компонентом як соціальної взаємодії, так і освітнього процесу, оскільки її розвиток безпосередньо пов’язаний з трансформацією уявлень про мовленнєві практики, моделі комунікації та їхній вплив на результативність міжособистісного спілкування. Підходи до аналізу цього феномену зазнавали змін у відповідь на розвиток лінгвістики, психології, педагогіки та інших

галузей суспільних наук, сприяючи постійному збагаченню його дослідницької бази.

Комунікативна компетентність визначається як здатність ефективно налагоджувати й підтримувати необхідні зв'язки з іншими людьми. Вона охоплює комплекс знань, умінь і навичок, що сприяють продуктивному спілкуванню. Ця компетенція передбачає гнучкість у зміні глибини й масштабу взаємодії, здатність сприймати думки та емоції співрозмовника й водночас доносити власну позицію зрозуміло та переконливо [2, 17].

Формування комунікативної компетентності відбувається через безпосередню взаємодію між людьми й є наслідком поступового накопичення комунікативного досвіду. Цей досвід можна здобувати як у реальному, так і в опосередкованому форматі: через літературні твори, театральне мистецтво, кінематограф, які надають уявлення про специфіку різних комунікативних ситуацій, особливості міжособистісних взаємин і шляхи подолання можливих труднощів.

В сучасній науці залишається невизначеність щодо тлумачення самого поняття «компетентність» та відсутність єдиного узгодженого підходу до його трактування. Найчастіше компетентність пов'язують із характеристиками особистості, які забезпечують ефективне виконання певної діяльності, а її зміст визначають через розгляд операційних і змістових складових цієї діяльності. У вказаному контексті комунікативну компетентність можна розуміти як набір особистісних характеристик, що дозволяють ефективно вести комунікативну діяльність. Уже в 60-х роках XX ст. Делл Хаймз зауважував, що здатність людини досягати своїх цілей у суспільстві багато в чому залежить від рівня її комунікативної компетентності [68].

У науковій дискусії термін «компетентність» нерідко аналізується у тандемі з поняттям «компетенція». У науковій літературі окреслюються два основні підходи до розуміння цих термінів, що частково пояснюється особливостями англійського слова «competence», яке вперше аналізував

британський дослідник Джон Рейвен. Цей термін в англійській мові має форми як у однині, так і в множині, що призвело до появи в українській термінології двох перекладних варіантів: «компетенція» та «компетентність».

Прихильники першого підходу, серед яких можна виділити таких учених, як О. Овчарук, Т. Сущенко, І. Бех та інших, розглядають ці терміни як синоніми, акцентуючи увагу на їхній практичній орієнтованості. З іншого боку, представники альтернативного підходу, такі як О. Сухомлинська, К. Роджерс та інші, наполягають на розмежуванні цих понять і трактують «компетентність» як базову категорію. Згідно з концепцією О. Овчарук, компетенція є сукупністю взаємопов'язаних особистісних характеристик (знань, умінь, навичок та засобів діяльності), що стосуються конкретних сфер чи процесів і забезпечують їх успішне виконання. Компетентність, у свою чергу, трактується як здатність застосовувати набуту компетенцію при здійсненні діяльності, передбачаючи також відповідне ставлення до процесу і результату діяльності [14].

Окремої уваги заслуговує поняття «комунікативна компетентність», яке походить від латинських слів «communico» (поєднувати, зв'язувати, спілкуватися) та «competens» (здатний). Це поняття визначається як система знань про правила та норми побудови природного спілкування, що охоплює різноманітні форми соціальної взаємодії – діалоги, дискусії, переговори тощо [56]. Уперше цей термін сформувався у межах соціальної психології, де розглядався як здатність ефективно встановлювати й підтримувати міжособистісні контакти на основі відповідних знань і навичок. Згодом він почав сприйматися як інтеграція знань, умінь і навичок для успішної комунікації, що формується в процесі навчання та удосконалюється через практичний досвід у міжособистісному спілкуванні.

В. Балахтар пропонує дві інтерпретації поняття комунікативної компетентності: по-перше, як сукупність знань про норми і правила природного спілкування (діалоги, суперечки, переговори тощо); по-друге, як здатність встановлювати й підтримувати ефективні контакти з оточенням.

Вона включає набір знань, умінь та навичок, необхідних для вдалої комунікації, зокрема вміння змінювати глибину спілкування або розширювати коло контактів, а також забезпечувати взаєморозуміння між співрозмовниками.

На думку С. Шнайдер, комунікативна компетентність охоплює здатність володіти складними навичками спілкування, ефективно їх застосовувати в нових соціальних умовах, а також враховувати культурні норми та особливості мовної взаємодії. Вона передбачає знання традицій, звичаїв і правил етикету, дотримання норм ввічливості та вияв поваги до культурної специфіки комунікаційних засобів, що є характерними для певного національного або соціального середовища. Крім того, ця компетентність вимагає здатності адаптувати їхнє використання у професійній діяльності [62, 19].

Комунікативну компетентність доречно розглядати як прояв інтелектуальних здібностей індивіда, що реалізуються в діяльнісних процесах через мовленнєву активність. Інакше кажучи, вона відображає здатність до міжособистісного спілкування у різних формах мовленнєвої діяльності. Її сутність полягає у дотриманні норм і правил природного комунікативного процесу (наприклад, діалогів або переговорів) та здатності налагоджувати й підтримувати зв’язки з іншими.

Значення культурного контексту як одного з чинників успішності комунікації підкреслюється багатьма дослідниками. С. Максименко визначає комунікативну компетентність як ідейно-моральну категорію, що регулює взаємовідносини людини зі світом та собою, об’єднуючи природні й соціальні аспекти.

Т. Вольфовська трактує це поняття як рівень сформованості досвіду, умінь і навичок міжособистісної взаємодії, що дає змогу людині ефективно діяти у суспільстві, враховуючи її потенціал і соціальний статус. О. Сібіль наголошує на включенні до цього поняття знань і вмінь для належного сприйняття інших, вибору правильного стилю та тону комунікації,

врахування емоційного та психологічного стану співрозмовника, а також розвитку рефлексивності щодо власних можливостей у процесі спілкування.

У зарубіжній психології поняття комунікативної компетентності також отримав значну увагу. С. Савіньйон розглядає її як здатність ефективно функціонувати у реальному процесі спілкування, пристосовувати лінгвістичну компетенцію до умов динамічного обміну інформацією. Дж. Гумперц акцентує на важливості знання норм спілкування для підтримки бесіди та залучення уваги співрозмовника.

На думку Роберт Д. Б. Ле Пейдж та Андре Табуре-Келлер, комунікативна компетентність полягає не лише у володінні певними технологіями спілкування чи у визначеному соціальному статусі особистості, а у здатності доречно обирати та ефективно застосовувати ці навички у конкретних ситуаціях. Вони також включають вміння організовувати процес взаємодії з урахуванням соціокультурних норм поведінки та доцільності висловлювання. О. Корніяка визначає комунікативну компетентність як складну, внутрішньо суперечливу структуру, яка об’єднує знання й уміння, пов’язані з цілями та результатами комунікативної діяльності суб’єкта [31].

Таким чином, комунікативна компетентність виступає інструментом, що забезпечує точність та ефективність дій під час передачі й отримання інформації.

Спираючись на роботи інших дослідників [67; 15] комунікативну компетентність у загальному сенсі можна трактувати як сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують успішну комунікативну діяльність і сприяють ефективному досягненню життєвих цілей людини.

У сучасній науковій сфері сформувалися два основні підходи до вивчення комунікативної компетентності: теоретичний і практичний. Теоретичний підхід спрямований на глибоке дослідження сутності цього поняття, створення моделей і концепцій для його пояснення, а також на визначення його значення у забезпеченні успішного спілкування та взаємодії.

Трактування поняття комунікативної компетентності значно варіюється серед дослідників. Одні вчені тлумачать її як самостійну характеристику особистості (дослідження І. Макаровської, О. Муравйової, Л. Петрівської, Е. Сидоренка, Л. Цвєткової). Інша група розглядає її як складову ширшого поняття (представники цієї позиції – Д. Хаймс, В. Співак). Третя точка зору одночасно вбачає в ній і самостійну властивість особистості, і частину інших видів компетенцій (М. Байрам). Нарешті, четверта група визначає її або як індивідуальну рису конкретної людини, або як специфічний стан свідомості певної соціальної групи (О. Корніяка).

До недавнього часу поняття комунікативної компетентності обмежувалося доволі лаконічним визначенням, що зводилося до сукупності знань, навичок і вмінь, необхідних для забезпечення ефективного спілкування. Проте сучасний підхід до цього явища значно розширив його трактування, додаючи нові аспекти та підходи, що зробили поняття глибшим і багатограннішим. Сьогодні воно аналізується не лише як прикладна категорія, а й як вагомий об’єкт теоретичних досліджень [28, 13].

На переконання Д. Хаймса комунікативна компетентність – це складна система внутрішніх ресурсів особистості, завдяки якій забезпечується результативність комунікативної діяльності, особливо в умовах міжособистісної взаємодії. Автор звертає увагу на те, що це поняття часто ототожнюють із компетентністю у спілкуванні, вважаючи їх еквівалентними за змістом і практичним застосуванням.

Сьогоднішнє розуміння комунікативної компетентності передбачає її сприйняття як складного й динамічного процесу взаємодії, орієнтованого на плідну співпрацю між учасниками комунікації – зокрема, у професійній діяльності між психологом і клієнтом. Це поняття охоплює ключові аспекти: здатність встановлювати й підтримувати ефективний контакт, свідомо контролювати власну поведінку в процесі спілкування та враховувати індивідуальні особливості й емоційні стани співрозмовника. Також важливим компонентом є уміння прогнозувати реакції іншої сторони як запорука

конструктивного діалогу та успішного вирішення завдань, що виникають під час комунікації. Усі ці складові є особливо важливими для практичної роботи психологів, адже вони формують основу професійної майстерності й сприяють досягненню успіху у взаємодії з клієнтами.

Таким чином, визначаються такі ключові аспекти розуміння комунікативної компетентності: як система ресурсів особистості, як складно організоване утворення, властиве індивіду, як властивість особистості, зокрема комунікативні здібності, а також як комплекс знань, умінь і навичок, як багатогранне системно-структурне та інтегроване утворення особистості, що визначає ефективність та успішність її спілкування.

1.2. Аналіз наукових підходів до поняття комунікативної компетентності

Комунікативна компетентність займає ключове місце у формуванні професійної майстерності в сфері психології. Її специфічні риси включають мотивацію, знання та навички, необхідні для забезпечення ефективного спілкування, орієнтованого на досягнення визначених цілей професійної взаємодії. Комунікативні навички відіграють ключову роль у роботі психолога, оскільки вони сприяють встановленню довірливих стосунків із клієнтом, глибшому розумінню його запитів і труднощів, а також забезпечують ефективність допомоги у вирішенні поставлених питань.

Отже, комунікативна компетентність сприяє налагодженню результативного обміну інформацією, почуттями, емоціями, а також координацією подальших дій, спрямованих на вирішення психологічних труднощів клієнтів.

Дослідження рівня комунікативних навичок психолога дозволяє оцінювати його здатність продуктивно працювати з клієнтами, які мають різнний підхід до сприйняття та обробки інформації. Це також дає можливість

виявляти недоліки у спілкуванні спеціаліста та розробляти заходи для вдосконалення його комунікативної компетентності.

Тема комунікативної компетентності активно вивчається в межах таких наукових дисциплін, як психологія, соціологія, лінгвістика та педагогіка. З метою глибшого аналізу цього феномена важливо проаналізуатиу різноманітні теоретичні підходи до визначення та розвитку даної якості (Додаток А).

Розвиток наукових підходів до вивчення комунікативної компетентності відображає поступове розширення її концептуальних меж і багатовимірність трактувань. Сьогодні вона розглядається як система різнопланових вмінь, серед яких не лише традиційні навички вербального спілкування, але й уміння орієнтуватися в динамічних соціальних умовах, використовувати сучасні технології та вести ефективний міжкультурний і міжособистісний діалог.

Головною рисою сучасного підходу до розвитку комунікативної компетентності є її інтегративність, яка зосереджується на поєднанні емоційної чутливості, відкритості до інновацій, гнучкості у прийнятті рішень, здатності швидко адаптуватися до змін, долати комунікативні бар’єри та конструктивно вирішувати конфлікти.

Отже, процес формування комунікативної компетентності охоплює не лише технічні аспекти спілкування, але й розвиток емоційного та соціального інтелекту.

Л. Гавриляк звертає увагу на те, що поняття «комунікативної компетентності" протягом тривалого періоду перебуває у центрі досліджень та дискусій у педагогічній літературі, однак до сьогодні не набуло чіткого і загальновизнаного визначення [14, 72].

У працях багатьох науковців це явище здебільшого трактується як інтегративна характеристика особистості, що охоплює сукупність структурно взаємопов’язаних компонентів. Зокрема, до таких компонентів належать знання основних закономірностей і норм комунікації, сформовані практичні

навички й уміння ефективної взаємодії з іншими людьми, а також високий рівень розвитку здібностей до спілкування. Сформований рівень комунікативної компетентності дозволяє індивіду успішно здійснювати як усні, так і письмові форми комунікації, застосовуючи вербальні й невербальні засоби для реалізації поставлених цілей. Ця компетентність набуває особливого значення у процесі виконання завдань, що вимагають комунікативних дій, таких як проведення переговорів, передача інформації або побудова та підтримка продуктивних стосунків. Відтак, комунікативна компетентність є фундаментальною умовою для забезпечення ефективної взаємодії в різноманітних соціальних та професійних середовищах.

О. Сипченко, Н. Гарань і І. Бойко звертають увагу на декілька підходів до поняття «комунікативна компетентність», пропонованих науковим середовищем:

– це цілісна властивість особистості, яка інтегрує загальну культуру спілкування з її характерними проявами в професійній сфері;

– узагальнений опис особистості, що охоплює знання базових правил і закономірностей комунікації, розвиток комунікативних здібностей і сформовані навички взаємодії з іншими людьми;

– комплексна характеристика, яка дозволяє здійснювати комунікативну діяльність на високому рівні завдяки знанням про процеси спілкування, системі цінностей, накопиченому досвіду та мотивації до взаємодії [36].

Г. І. Харченко розглядає комунікативну компетентність як готовність і здатність особистості до активної взаємодії, яка визначається особливостями конкретної діяльності та вплетена в її контекст. Формування цієї компетентності базується на освоєнні відповідних дій, які перетворюються на комунікативні навички та забезпечують здатність до ефективного спілкування [54, 186].

В. Малімон виділяє основні аспекти комунікативної компетентності, трактуючи її як уміння підтримувати взаємини на заданому рівні визначеності:

– ключовими є знання правил спілкування, адаптивність і гнучкість у їх практичному застосуванні для досягнення продуктивних взаємовідносин;

– поведінка повинна бути узгодженою з контекстом взаємодії, в якому вона реалізується;

– комунікативна компетентність розуміється в межах людських відносин, а не ізольовано від них, акцентуючи важливість соціальних навичок і створення ефективних міжособистісних зв'язків [24, 130].

Комунікативна компетентність виступає як одна з ключових характеристик особистості, що дозволяє організовувати цілеспрямовану діяльність, дотримуватися етичних норм і правил ефективної взаємодії. Вона не лише сприяє побудові конструктивного діалогу, а й забезпечує можливість прогнозувати результати комунікації, що має вирішальне значення для досягнення успіху в різноманітних професійних сферах.

Поняття «комунікативна компетентність» стало предметом численних наукових досліджень як серед зарубіжних, так і серед українських науковців. Серед тих, хто зробив вагомий внесок у вивчення цього феномену, можна виокремити таких учених, як А. Богуш, М. Вашуленко, В. Захаров, М. Заброцький, Г. Костюк, Л. Власенко, Н. Казаринова, С. Мусатова, Н. Мельникова, Л. Петровська, С. Петрушин, М. Пентилюк, В. Погольш, Є. Руденський, Я. Яноушек та інших.

У контексті професійного застосування це поняття активно досліджували Ю. Ємельянов, Є. Герасименко, Г. Данченко, Л. Кайдалова, С. Максименко, В. Черевко, Б. Шапіро та багато інших.

У сучасній психології питання комунікативної компетентності розглядається з різних методологічних перспектив, що формують багатовимірний підхід до її аналізу. Фахівці, як вітчизняні, так і зарубіжні,

нерідко обирають окремі аспекти цієї проблематики, інтерпретуючи її з урахуванням власного наукового підходу.

Головні напрями дослідження сутності комунікативної компетентності можна згрупувати в декілька основних категорій, які відображають різні концептуальні підходи до осмислення спілкування (Додаток Б).

Для глибшого аналізу проблеми спілкування та пов'язаної з нею комунікативної компетентності особистості доцільно зупинитися детальніше на деяких із зазначених підходів. Саме вони виступають основою формування теоретичних моделей комунікативної компетентності психолога.

Одним із найпоширеніших підходів у сучасній психології є діяльнісний. Він широко використовується для дослідження психічних процесів, включаючи спілкування і розвиток комунікативної компетентності як комплексного феномена становлення особистості.

Охарактеризовуючи діяльнісний підхід до трактування концепту комунікативної компетентності, доцільно виокремити ключові положення культурно-історичної теорії, розробленої Дж. Брунером. Особлива увага приділяється аналізу процесів спілкування як фундаментального чинника психічного розвитку людини, а також їхньому впливу на становлення особистості у контексті соціальної взаємодії.

Один із базових принципів теорії Дж. Брунером полягає в уявленні про те, що джерело психічного розвитку людини знаходиться не у її внутрішньому світі, але в складній системі соціальних стосунків

У рамках культурно-історичного підходу особливого значення набуває процес інтеріоризації – перетворення зовнішньо наданого досвіду на складову внутрішніх структур свідомості. Проте сам механізм міжособистісних взаємодій у цій теорії часто розглядається формально: дорослий частіше сприймається як безособовий передавач суспільного багатства знань, навичок і знакових систем. Акцент зміщується на передачу культурних алгоритмів мислення та поведінкових норм через абстрактне

доросле середовище, залишаючи специфіку процесу комунікації поза межами детального аналізу.

Для поглибленого розуміння природи комунікативної компетентності та зв’язків між особистісним розвитком і спілкуванням значущою є теорія діяльності, розроблена Юрьо Енгестремом. Ця концепція особливу увагу приділяє ролі міжособистісних взаємодій у становленні людської діяльності. Основним положенням теорії є висунення центральної ідеї предметності діяльності, яка завжди спрямована на певний об’єкт і відображає специфічну взаємодію суб’єкта з ним. Об'єкт діяльності виконує функцію посередника між учасниками комунікаційного процесу, що дозволяє значною мірою деталізувати механізм таких взаємодій. У межах підходу – міжособистісні стосунки розглядаються як продукт і результат діяльності.

У системі психологічного осмислення комунікативної діяльності особливе місце займає її аналіз як фундаментального аспекту соціальної природи людини. Діяльнісний підхід дає можливість глибше зрозуміти роль спілкування у життєдіяльності індивіда, а також вивчити складні взаємозв’язки між комунікацією, процесами самовизначення особистості та її розвитком.

Ідеї культурно-історичного підходу і діяльнісної теорії, закладені у їх основах, набули подальшого розвитку в сучасній західній психології. Значний внесок у цей напрям зробив Джером Брунер, який акцентував увагу на соціальному конструюванні знань і впливі культури на формування особистості.

Розширення концепції діяльнісного підходу було здійснене фінським психологом Юрі Енгестремом. Його роботи зосереджені на аспектах колективної діяльності, значенні соціальних систем та посередницькій функції об’єктів у комунікаційних процесах.

В українській психології феномен спілкування також є важливим предметом дослідження. Марина Лісіна розглядає спілкування як унікальний

вид діяльності, наголошуючи не лише на його кінцевих результатах, але й на самій реальності цього процесу.

Джеймс Вертш підтримує подібний підхід, визнаючи спілкування окремою і специфічною формою активності суб'єкта, а також формою взаємодії між людьми, що має ключове значення для соціального буття.

У цій моделі загальна структура діяльності, яка включає елементи на кшталт предмета, потреби, мотиву, засобів та продуктів, адаптується до реальності спілкування й наповнюється конкретним комунікативним змістом. Таким чином, комунікативна компетентність трактується як інтегральна якість особистості, що забезпечує ефективну реалізацію комунікативного змісту в межах спілкування, розглянутого як специфічний вид діяльності.

Отже, аналіз праць вказаних авторів свідчить на користь багатогранності цього поняття та його складної природи. Незважаючи на велику кількість досліджень, питання комунікативної компетентності все ще залишається недостатньо висвітленим, особливо щодо її значущості у розвитку професійно важливих якостей сучасного фахівця в галузі психології. Існує очевидна потреба у більш глибокому вивченні ролі цієї компетенції для забезпечення позитивної динаміки професійного зростання та кар'єрного розвитку.

1.3. Основні компоненти та функції комунікативної компетентності

Комунікативна компетентність виступає ключовим фактором ефективної взаємодії в сучасному світі, який постійно змінюється під впливом наукових, технологічних та соціокультурних трансформацій. Її розвиток та еволюція підкреслюють зміну підходів до розуміння сутності комунікації та її важливості в людському житті.

Основні компоненти комунікативної компетентності наведені в Додатоку В.

У сучасну епоху XXI століття питання розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців набула ключового значення як одна з найактуальніших проблем, що знаходиться на перетині психології та педагогіки. Це явище, яке активно досліджується як у глобальній, так і в українській науковій спільноті, передбачає аналіз основних складників комунікативної компетентності та розробку концептуальних засад, що враховують її історичний розвиток і сучасний контекст.

І. Чеботарьова, узагальнюючи наукові підходи до визначення комунікативної компетентності, визначає її ключові основи. Сюди належать знання і здібності, які є необхідними для ефективної комунікації, інтеграція комунікативних знань, навичок та умінь, а також здатність до їхньої практичної реалізації в процесі взаємодії [43, 194].

Н. Стеценко акцентує увагу на визначенні основних компонентів комунікативної компетентності, серед яких центральне місце займають високий рівень володіння мовними засобами, знання законів комунікації та риторичних принципів. Ці аспекти є незамінними для професійного та ділового спілкування. Науковець також наголошує, що ефективність реалізації комунікативної компетентності залежить від індивідуальних особливостей фахівця, таких як емоційно-вольова стійкість, креативність, перцептивність, а також володіння технікою спілкування та знання психологічних характеристик співрозмовника [52, 187].

Ю. Карпюк у своїх дослідженнях систематизує структуру комунікативної компетентності як феномен із трьома головними складовими. Перша – когнітивний компонент – включає вміння розуміти партнера по спілкуванню, враховувати різноманітність точок зору та вирішувати проблемні ситуації. Друга – емоційна складова – характеризується емпатією і емоційною чутливістю до співрозмовника. Третя – поведінкова складова – охоплює ініціативність, організаційні здібності та потенціал до ефективної співпраці й спільної діяльності [25] (Додаток Г) .

Наведена схема в Додатку Г візуально представляє трикомпонентну модель комунікативної компетентності, розкриваючи її структуру через взаємозв'язок афективного («Я відчуваю»), поведінкового («Я роблю») та когнітивного («Я знаю») елементів. Афективний компонент охоплює мотивацію, емпатію та самооцінку; поведінковий – вербальні та невербальні навички; а когнітивний є базою знань про мову, культурні норми та контекст ситуації. Схема демонструє, що афективний і поведінковий компоненти перебувають у тісному взаємозв'язку та спільно впливають на загальну структуру, яка спирається на когнітивну основу.

Таким чином, формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців потребує систематичного підходу та врахування інтеграції когнітивних, емоційних і поведінкових аспектів, що забезпечує їхню гармонійну професійну та міжособистісну взаємодію.

Л. Гавриляк зазначає, що комунікативну компетентність сучасного фахівця науковці розглядають як комплекс знань та умінь, які формують основу ефективного спілкування в різних контекстах. Ключовими компонентами цієї компетентності є такі аспекти:

– високий рівень розвитку мовлення, що дозволяє безперешкодно передавати та сприймати інформацію під час комунікації;

– здатність розуміти невербальні засоби спілкування, такі як жести, міміка, інтонація, що суттєво доповнюють мовленнєвий сенс;

– обізнаність з нормами та правилами різних типів спілкування, включаючи повсякденне, ділове, святкове та інші види;

– вміння реагувати на потреби різних комунікативних ситуацій, адекватно поводитися та використовувати обставини для досягнення своїх цілей;

– можливість встановлювати контакт і ефективно співпрацювати з людьми різного соціального, вікового, культурного та статусного походження;

– вміння переконувати співрозмовника в логічності та доцільності своїх аргументів, а також створювати позитивне враження про себе [14, 56].

Г. Мацюк акцентує, що багато дослідників визначають комунікативну компетентність як синергію знань, умінь і навичок у сфері міжособистісної комунікації, доповнену реальним досвідом професійної взаємодії.

А. Велика узагальнює сучасні наукові праці, формулюючи висновок, що комунікативна компетентність включає не лише мовні аспекти, а й психологічні. До останніх вона зараховує готовність до активної взаємодії з соціумом, усвідомлення власного рівня лінгвістичної та психологічної підготовки, здатність до ефективної взаємодії зі співрозмовниками, а також володіння практичними засобами регуляції та корекції комунікаційного процесу [9].

О. Корніяка [31; 32; 33] виокремлює три основні групи умінь і здібностей, які складають структуру комунікативної компетентності наведені в Додатку Д.

На думку О. Ковальової, комунікативна компетентність складається з кількох компонентів. Лінгвістичний аспект охоплює знання фонології, граматики і лексики мови. Соціолінгвістична складова виступає як міст між мовними можливостями і культурними контекстами, в яких використовується мова. Прагматичний компонент включає екстралінгвістичні чинники, які суттєво впливають на якість і ефективність спілкування [28, 16].

Відповідно до В. Коваленка та Д. Марценюка, при аналізі комунікативної компетентності необхідно виділяти її основні аспекти. Діагностична складова спрямована на оцінку соціально-психологічних умов взаємодії. Прогностична дозволяє прогнозувати наслідки комунікаційних процесів. Програмуюча відповідає за планування комунікативних стратегій, а організаційна спрямована на привернення уваги до ключових елементів розмови.

О. Волошина і В. Андросюк наголошують, що комунікативна компетентність включає не лише навички встановлення і підтримання контактів із людьми, а й охоплює мотивацію, цінності, соціальні стереотипи та установки. Окрім цього, вона базується на відповідних знаннях і практичних уміннях, що забезпечують успішність комунікаційного процесу [13, 67].

Н. Жук зазначає, що комунікативна компетентність охоплює кілька ключових складових: мотиваційну, когнітивну, перцептивну, емоційну та операціональну. Науковець акцентує, що центральне значення у розвитку цієї компетентності належить саме комунікативним здібностям. Вони передбачають такі навички, як здатність чітко планувати та впроваджувати комунікаційні стратегії, підтримувати ефективний зворотний зв'язок, оперативно адаптуватися до змін в умовах взаємодії, а також вчасно використовувати відповідні комунікативні засоби з урахуванням індивідуальних характеристик адресата та контексту спілкування [22, 72].

Основні функції комунікативної компетентності охарактеризовані в Додатку Е.

Таким чином, комунікативна компетентність виступає багатофункціональною системою, що забезпечує ефективність як міжособистісної, так і міжкультурної взаємодії. Вона слугує основою для успішного спілкування в сучасному суспільстві, що характеризується високою динамічністю і глобальними викликами.

Комунікативна компетентність ґрунтується на трьох ключових елементах, кожен з яких відіграє важливу роль у формуванні та застосуванні навичок міжособистісного й професійного спілкування (Додаток Є)

Системна взаємодія цих компонентів забезпечує успішність комунікативної компетентності, дозволяючи людині адаптуватися як професійно, так і емоційно в умовах міжособистісного спілкування та професійної діяльності.

Проводячи глибокий аналіз численних джерел, можна дійти висновку, що існує декілька підходів до тлумачення структури комунікативної компетентності людини. Більшість дослідників схиляється до того, що найбільш універсальною є трикомпонентна структура, яка включає такі ключові елементи: знання, навички та мотивація.

Комунікативна компетентність є багатогранним явищем, що охоплює широкий спектр аспектів міжособистісного спілкування. Вона варіюється від базових мовних умінь, необхідних для обміну інформацією, до здатності розпізнавати емоції співрозмовника та успішно вирішувати конфліктні ситуації. Всі її складові елементи тісно взаємопов’язані та взаємодіють між собою, сприяючи досягненню людиною успіху у професійній сфері, особистих взаєминах і соціальних контактах.

РОЗДІЛ 2
ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ, ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ

2.1. Роль психологічних закономірностей у розвитку комунікативної компетентності здобувачів освіти психологів

Аналіз динаміки формування комунікативної компетентності є мультидисциплінарним питанням, яке охоплює аспекти психології, соціології, педагогіки та інших споріднених наук. З позиції психологічного підходу, при дослідженні процесу вдосконалення комунікативної компетентності здобувачів освіти насамперед важливо враховувати умови та чинники, що детермінують цей процес.

У контексті онтогенетичного розвитку комунікативна компетентність еволюціонує відповідно до ступеня сформованості характеру, розумової активності та загальної життєвої спрямованості. Зміст і природа комунікативної активності особистості визначаються рівнем її компетентності у спілкуванні, системою цінностей, яким вона надає перевагу, а також мотивацією і потребами, що супроводжують комунікаційну діяльність. Психологічну основу для становлення та реалізації складових комунікативної компетентності в процесі міжособистісної взаємодії утворюють потребово-мотиваційні структури особистості здобувача освіти. Сюди входять моральні уявлення, потреба у спілкуванні, особистісна орієнтація, а також якості, що мають морально-етичне забарвлення. Крім того, сформованість вольових характеристик, таких як впевненість у собі, здатність до самоконтролю та ініціативність, виступає важливим чинником у формуванні комунікативної компетентності [4, 28].

Період навчання у закладі вищої освіти має критичне значення не лише для професійного становлення майбутнього фахівця, але й для розвитку його здібностей до комунікації, зокрема формування такого інструмента ефективної взаємодії, як комунікативна компетентність. Адже будь-яка діяльність включає процеси міжособистісних взаємозв’язків. Існування причинно-наслідкового взаємозв'язку між якістю професійної підготовки і рівнем комунікативної компетентності вже було підтверджено у дослідженнях [4, 29].

Втім, результати теоретичних і емпіричних досліджень демонструють низку проблем, які знижують рівень комунікативної компетентності серед здобувачів вищої освіти. Зокрема, Н. Середа зазначає такі фактори, як загальне падіння культури в суспільстві, недостатнє володіння нормами літературної мови, поширення низькоякісного іноземного контенту, зменшення популярності читання художньої літератури серед молоді, часте використання іншомовних запозичень у мовленні, а також перенесення студентського сленгу в академічне середовище [4, 31-32]. Водночас на думку дослідниці спостерігається недостатня увага до розвитку комунікаційних навичок студентів у процесі їх університетської підготовки.

Сучасні вимоги щодо підготовки конкурентоспроможного випускника закладу вищої освіти передбачають акцент на формуванні здатності ефективно спілкуватися та взаємодіяти в колективі. У цьому контексті необхідним є перегляд освітніх стратегій і визначення ключових пріоритетів для усунення зазначених недоліків у розвитку комунікативної компетентності здобувачів освіти.

Узгоджуючи положення, висловлене О. Загородною [23], яка трактує комунікативну компетентність як ширше та більш загальне поняття порівняно з професійною комунікативною компетентністю, варто зазначити, що для ґрунтовного осмислення механізмів розвитку комунікативної компетентності у здобувачів вищої психологічної освіти необхідно враховувати особливості їхньої майбутньої професійної діяльності. Сфера

праці психолога належить до тих видів професійної діяльності, у яких комунікація набуває статусу фундаментального підґрунтя, а характер перебігу комунікативних процесів істотно впливає на ефективність роботи. Оскільки спілкування є центральним елементом діяльності психолога, комунікативна компетентність стає ключовим аспектом професіоналізму його особистості.

З огляду на специфіку професії, майбутній спеціаліст повинен володіти здатністю встановлювати контакти, підтримувати продуктивні взаємини, активно взаємодіяти, забезпечувати взаєморозуміння в рамках виконання професійних обов'язків, аналізувати поведінку людей, розпізнавати їхній емоційний стан і потреби, надавати психологічну підтримку, демонструвати індивідуалізований підхід, адекватно реагувати на прояви гніву й невдоволення, а також зберігати самовладання у конфліктних ситуаціях. Це вимагає від фахівця високого рівня підготовки до ефективної комунікації та раціональної поведінки. Крім того, така підготовка передбачає, що особистість психолога виступає провідним інструментарієм його професійної діяльності поряд із знаннями, навичками, діагностичними тестами та спеціалізованими методиками. Самоідентифікація, оцінка власних здібностей, темперамент, характер і рівень спрямованості особистості безпосередньо впливають на способи реалізації професійного спілкування.

Формування системного підходу до розвитку комунікативної компетентності здобувачів вищої психологічної освіти потребує створення відповідного наукового підґрунтя. Окремі аспекти цього процесу вже знайшли висвітлення в роботах таких дослідників, як Л. Долинська, М. Шевченко, Л. Терлецька, Н. Чепелєва, Т. Федотюк та Л. Уманець, проте низка важливих аспектів проблематики залишається недослідженою. Доктор Арвемі Шейфул [69] класифікує фактори, що визначають успішність розвитку комунікативної компетентності особистості, на дві категорії: зовнішні та внутрішні. Цей підхід підтримують українські психологи І. Пузь і

О. Шевченко [50], що підтверджує актуальність такого поділу для подальших наукових досліджень у даній сфері.

Зовнішні чинники, які впливають на формування комунікативної компетентності особистості, охоплюють увагу адміністративного керівництва освітніх закладів, місць праці та державних органів, а також зацікавленість родини і суспільства щодо проблем взаємодії. Ці чинники супроводжують людину протягом усього її життя, сприяючи або обмежуючи розвиток її комунікативних навичок. У рамках наукових досліджень, іранські вчені виділили три базові групи факторів: організаційні, гуманістичні та соціокультурні. Українські науковці акцентують увагу на необхідності створення зовнішніх умов, таких як залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності та впровадження психологічного супроводу під час формування їхньої комунікативної компетентності. Важливим засобом забезпечення ефективної взаємодії в освітньому середовищі є організація діяльності, орієнтованої на розвиток комунікаційних навичок.

Американські дослідники зосереджують свою увагу на психологічних аспектах формування комунікативної компетентності особистості. Серед ключових умов виділяються соціально-психологічні, що передбачають взаємодію з компетентними партнерами, які демонструють оптимальні моделі комунікативної поведінки; особистісно значущі зовнішні стимули, які підтримують розвиток культури спілкування; а також суб'єктивні чинники, зокрема здатність до ефективного та успішного спілкування. До них належать навички підтримання позитивного контакту з партнером, уміння самопрезентації та самоконтролю, комунікативна гнучкість, емпатія та здатність керувати міжособистісними взаємодіями.

І. Черезова послідовно розглядає джерела розвитку комунікативної компетентності в процесі становлення особистості. До них належать засвоєння соціально-історичних здобутків культури, спостереження за поведінкою інших людей і аналіз актів спілкування, формування внутрішніх планів майбутніх комунікативних дій, а також трансляція комунікативних

навичок через взаємодію з оточуючими. Авторка зазначає, що формування комунікативної компетентності відбувається у двох паралельних аспектах: стихійно, через соціалізацію і виховання, та керовано, у процесі цілеспрямованого навчання. При цьому специфіка розвитку особистості полягає в адаптації до певних соціальних умов шляхом вступу до міжособистісної взаємодії. Це дозволяє індивіду здобувати знання як про предметну діяльність, так і про комунікативну. Крім того, особа отримує з культурного середовища інструменти аналізу комунікативних ситуацій у вигляді символічних (вербальних) і образних форм, що є основою для інтерпретації соціальних епізодів через алгоритми і схеми поведінки.

Стихійний розвиток комунікативних умінь може супроводжуватися формуванням неадекватних моделей поведінки, що нерідко спричиняє неефективність комунікації в практичних ситуаціях. І. Черезова вказує на те, що однією з головних причин таких деформацій є обмежений контакт особистості з різноманітними культурними пластами через її залучення до вузьких меж однієї або декількох субкультур. Коригування цих деформацій можливе за умови розширення спектру соціальних контактів та інтеграції особистості до нових каналів комунікації.

Практичний досвід аналізу проблеми формування комунікативної компетентності дозволяє дослідникам, таким як Т. С. Єжижанська та М. П. Осадча, виділити ряд ключових підходів до її розвитку. До них належать: поглиблення знань про мовні особливості, освоєння норм етичної поведінки й етикету в різноманітних комунікативних ситуаціях; удосконалення навичок наукового та офіційно-ділового спілкування; впровадження ефективних стратегій і тактик комунікації; розвиток переконливої аргументації, вміння вести діалог у рамках мовленнєвого етикету; здатність аналізувати й оцінювати мовні явища з огляду на їхню нормативність і відповідність умовам комунікації.

Згідно з дослідженнями М. Арділи, важливими факторами, що впливають на розвиток комунікативної компетентності здобувачів вищої

освіти, є мотивація, лінгвістичні та фізичні аспекти (такі як акцент, темп мовлення, вимова та інтонація), багатство словникового запасу, концентрація під час спілкування, а також методика викладання, яку застосовують викладачі для розвитку цієї компетенції.

Науковці з Азії додають до цього списку необхідність організації навчального процесу таким чином, щоб майбутні фахівці мали достатню кількість комунікативної практики. Інші ключові моменти включають перевірку навичок спілкування в рамках складання іспитів і формування груп для відпрацювання практичних комунікативних завдань залежно від рівня підготовки студентів. Основним елементом, що сприяє успішному розвитку компетенцій, називається організоване мовне середовище.

Соціальна спрямованість спілкування, його збалансованість та здатність індивіда зберігати свою унікальність також відіграють важливу роль. У процесі довірливого і відкритого діалогу людина набуває досвіду формування самостійних рішень, власної точки зору та здатності до самовизначення у системі цінностей.

Українська дослідниця Н. Альохіна зазначає додаткові важливі аспекти формування комунікативної компетентності. Вона виділяє такі чинники, як професійна спрямованість навчання, інтерес до навчання, здібності до освоєння майбутньої професії, чітка мотивація, бажання до самовдосконалення, технології та засоби навчання, адаптовані для конкретних умов освіти, а також застосування інформаційних технологій.

Науковці П. Мехра та А. Мішра звертають увагу на зв’язок між рівнем комунікативної компетентності особистості та її суб’єктивним благополуччям, що в значній мірі базується на самооцінці особистості.

Т. Пушкар наголошує на важливості діалогічного навчання як основного механізму формування комунікативної компетентності здобувачів освіти. Особливе значення це має для студентів психологічної спеціалізації, адже саме діалог є ключовим інструментом їхньої професійної діяльності і показником професійної майстерності.

Зовнішні умови для розвитку комунікативної компетентності студентів передбачають їх залучення до квазіпрофесійної діяльності та забезпечення психологічного супроводу формування цієї компетентності. У свою чергу, Т. Непомняща вважає, що професійно-орієнтовані задачі є ключовим чинником цього процесу. Дослідники також підкреслюють важливість диференційованого підходу як фактора, що сприяє формуванню комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Виділяються наступні психолого-педагогічні умови і чинники, які позитивно впливають на розвиток комунікативної компетентності студентів-психологів: застосування особистісно-орієнтованого підходу, що ставить особистість студента на перше місце; залучення їх до активної навчально-пізнавальної діяльності; формування позитивної професійної «Я-концепції»; усвідомлення нерозривного зв’язку між рівнем розвитку професійно-комунікативних якостей та успішністю комунікативної діяльності; створення навчально-методичного середовища для розвитку компетентності; стимулювання готовності та бажання студентів здобувати професійні знання, вміння і навички.

Внутрішні чинники, які зумовлюють розвиток комунікативних здібностей здобувачів освіти, включають особисте ставлення до комунікації, мотивацію вдосконалювати свої знання та вміння, а також стратегії, обрані для цього процесу. Серед внутрішніх умов можна виокремити усвідомлення своїх особистісних характеристик і проблем у міжособистісному спілкуванні, а також аналіз власної поведінки в різних комунікативних ситуаціях. Це також передбачає співвідношення особистісних і професійних позицій студентів-психологів у контексті навчально-професійної діяльності.

На основі теоретичного аналізу, проведеного О. Низовець-Кроптою, існує необхідність пошуку способів розвитку особистісних рис, які виступають важливими детермінантами формування комунікативної компетентності як інтегрального професійного утворення психолога.

Успішність комунікативної діяльності психолога залежить від його внутрішнього ресурсу, а також особистісних, когнітивних, інтелектуальних і мнемічних здібностей. До цього додаються стратегічна й тактична вправність, сформовані методи ефективної взаємодії з партнером у процесі накопичення професійного досвіду.

За результатами досліджень Н. Левус до ключових чинників розвитку комунікативної компетентності відносяться такі особистісні риси як гнучкість поведінки, дипломатичність, наполегливість, проникливість, відповідальність і активність, а також специфічні схильності до емоційних проявів, конформізм чи радикалізм, незалежність та кмітливість.

Наукове дослідження лінгвістичних факторів вказує на ключові мовні аспекти, що впливають на розвиток комунікативної компетентності фахівця. Основними серед них є високий рівень володіння мовою, відсутність комунікативних бар'єрів (соціальних, лінгвістичних, фонетичних) і здатність до грамотного та лаконічного висловлювання. Вчені також акцентують увагу на важливості естетичних і етичних чинників, які формують комунікативний досвід спеціаліста. До цього додається міжкультурна компетентність, що суттєво впливає на якість спілкування.

У межах психологічних досліджень особлива увага приділяється асертивності як важливому елементу комунікативної компетентності. Вона є складовою соціальної компетентності, що дозволяє ефективно налагоджувати міжособистісні стосунки, захищати власну позицію і впевнено взаємодіяти з оточенням. Малайзійські науковці підтвердили, що між асертивністю та комунікативними здібностями існує тісний зв'язок. Ця характеристика сприяє поліпшенню якості міжособистісного спілкування, а її рівень прямо корелює з рівнем комунікабельності особистості. Українські дослідники також довели статистично значущий взаємозв'язок між асертивністю й параметрами комунікативної компетентності, що демонструє їх взаємне підсилення в умовах освітньої діяльності.

Креативність є ще одним важливим чинником, що впливає на розвиток комунікативних здібностей особистості. Вона проявляється в процесі спілкування та тісно пов'язана з адаптацією й соціалізацією. Наукові праці підтверджують, що рівень соціалізації значно впливає на комунікативні можливості освітніх здобувачів. Крім того, толерантність також розглядається як фактор покращення комунікативної компетентності.

Емоційний інтелект виявляється центральним елементом для розвитку комунікативної компетентності. Це здатність розуміти й контролювати власні емоції та емоції інших людей, що є ключовим у роботі освітнього фахівця й особливо важливим для психологів-практиків. Цей компонент дозволяє створювати позитивний психологічний клімат у групових або індивідуальних форматах роботи, оцінювати емоційний стан клієнтів і їх рівень задоволення процесом взаємодії. Психологи також мають навичку правильно виражати власні емоції та навчати цьому клієнтів, сприяючи розвитку їхньої емоційної грамотності.

Дослідники наголошують на кореляції емоційного інтелекту з показниками комунікативної компетентності, такими як орієнтація на цілі взаємодії, здатність розрізняти емоційні переживання партнерів і креативно вирішувати складні ситуації спілкування. Натомість негативні зв'язки спостерігаються з домінуванням, консерватизмом та конформністю, що обмежують якість комунікації й її ефективність.

Одним із ключових факторів, що впливають на формування комунікативної компетентності здобувачів освіти, є тривожність. Її прояв може варіюватися залежно від особистісних особливостей кожного індивіда. У контексті процесу комунікації тривожність зазвичай виражається через страхи: страх стати популярним, заявити про себе, побоювання осуду від інших, невпевненість у продажу товарів і послуг, страх визначити справедливу ціну, боязнь публічних виступів, забути текст чи підібрати відповідні слова, страх камери, невдачі або навіть удачі. Французькі дослідники [63] вказують, що комунікативна тривожність головним чином пов'язана з недостатнім рівнем володіння мовою спілкування.

На думку Н. Середи, існують інші психологічні та соціальні чинники, які перешкоджають розвитку комунікативної компетентності: авторитарність, егоїзм, надмірний конформізм, покірність, залежність від думки інших, сором'язливість, нерішучість, гостре почуття провини, критицизм і недовірливість, підозрілість, зверхність, впертість, недружелюбність і запальність [4, 30].

Зазначено, що рівень самооцінки та впевненість у собі також значною мірою впливають на розвиток комунікативної компетентності. Здобувачі вищої освіти з низькою самооцінкою часто відзначають недостатній розвиток своєї комунікативної компетенції [59]. Науковці встановили зв'язок між рівнем самооцінки особистості та комунікативною компетентністю, який додатково опосередковується позитивним добробутом [69].

Результати дослідження О. Низовець-Кропти [43] дозволили виявити суттєві індивідуально-психологічні розбіжності серед студентів із різним рівнем комунікативної компетентності. Студенти з високим рівнем компетентності характеризуються низьким рівнем агресивності та тривожності, відкритістю до взаємодії, високою емоційною стійкістю та самоконтролем. Вони чутливі до емоцій інших людей і позитивно налаштовані. Студенти з низьким рівнем компетентності демонструють скептичність, конформність, підвищену тривожність та агресивність у складних ситуаціях. У той же час студенти із середнім рівнем розвитку компетентності є більш емоційно врівноваженими й готовими до співпраці.

Дослідження також показали, що високий рівень комунікативної компетентності супроводжується здатністю розпізнавати невербальні сигнали та передбачати розвиток ситуації взаємодії. Натомість студенти з низьким рівнем компетенції схильні до залежного чи агресивного стилю комунікації, а в умовах фрустрації можуть мати труднощі в інтерпретації невербальної поведінки співрозмовників і прогнозуванні подій.

Аналіз теоретичних та емпіричних досліджень підтверджує, що розвиток комунікативної компетентності здобувачів вищої психологічної

освіти є складним, багатофакторним процесом. Він детермінований як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Зовнішні чинники охоплюють загальний рівень культури в суспільстві, освітнє середовище, методи викладання та організацію квазіпрофесійної діяльності. Водночас, ключову роль відіграють внутрішні психологічні закономірності, такі як особистісні якості, мотивація, емоційний інтелект, асертивність, рівень самооцінки, та рівень тривожності. Високий рівень комунікативної компетентності тісно корелює з низькою агресивністю, високим самоконтролем, емоційною стійкістю та відкритістю до взаємодії. Натомість, низький рівень компетентності пов'язаний зі скептичністю, конформністю, підвищеною тривожністю та агресивністю. Таким чином, для ефективного формування комунікативної компетентності майбутніх психологів необхідний системний підхід, що включає особистісно-орієнтоване навчання, психологічний супровід та цілеспрямоване вдосконалення їхніх внутрішніх психологічних ресурсів.

2.2. Проблема розвитку комунікативної компетентності студентів-психологів у сучасній педагогічній практиці

У контексті бойових дій на території України відчутно зріс попит на високоякісну психологічну підтримку населення. Це ставить перед закладами вищої освіти актуальне завдання адаптації освітніх програм для підготовки фахівців-психологів, здатних ефективно працювати у кризових умовах. Особливе значення при цьому має розвиток комунікативної компетентності, яка є ключовою складовою взаємодії зі споживачами психологічних послуг і визначально впливає на результативність професійної діяльності.

Наукове дослідження показує, що професійна компетентність психолога являє собою багатогранну структуру, яка включає теоретичні знання, практичні навички та особистісні характеристики. У той же час деякі визначення цього поняття залишаються надто загальними і недостатньо

акцентують увагу на специфічних вимогах до фаху. В умовах професійної діяльності психологів особливу увагу слід приділити саме комунікативній складовій. Вона охоплює не лише традиційні вербальні й невербальні вміння, але й такі важливі аспекти, як вміння відчувати емпатію, проявляти толерантність, вибудовувати довірливі стосунки та надавати емоційну підтримку клієнтам. Цей процес формування компетентностей є багатошаровим і вимагає постійного вдосконалення власних здібностей та розуміння глибинних механізмів людської психіки.

У додатковому аналітичному огляді, представленому в Додатку Ж, розглядаються сучасні наукові підходи до вивчення професійної та комунікативної компетентності.

Дослідники одностайно дійшли висновку, що традиційні методи навчання не відповідають сучасним вимогам щодо формування комунікативної компетентності майбутніх психологів. Для досягнення якісних результатів необхідно впроваджувати науково обґрунтовану методику, яка буде базуватися на інноваційних та інтерактивних підходах. Серед ключових елементів такого підходу виділяються:

– Ситуативне моделювання і проведення ділових ігор, що сприяють розвитку адаптаційних умінь у професійних умовах;

– Тренінгові методики, орієнтовані на вдосконалення взаємодії у міжособистісному спілкуванні;

– Стимулювання критичного мислення для ефективного вирішення складних професійних задач;

– Активне застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які розширюють спектр викладання.

Ці методи не лише допомагають студентам засвоювати теоретичний матеріал, а й дозволяють практично застосовувати знання через моделювання реальних професійних ситуацій. Водночас існує завдання, яке потребує вирішення: діючі навчально-методичні комплекси часто недостатньо

перевірені на відповідність, а їхня розробка вимагає суттєвих доопрацювань для відповідності сучасним освітнім стандартам.

Однак, слід відзначити недостатню деталізацію існуючих методичних комплексів та їх недостатню валідність. Додаток З включає огляд наукових підходів різних авторів, що дозволяє більш ґрунтовно оцінити застосовувані методики.

Інтеграція України до Болонського процесу та адаптація освітніх стандартів до вимог європейських моделей, зокрема системи сертифікації EuroPsy, суттєво підсилюють роль компетентнісного підходу у навчанні. Аналіз освітньо-професійних програм спеціальності 053 «Психологія» демонструє акцент на розвитку міжособистісних навичок і впевнене володіння сучасними інформаційними технологіями. Водночас окремі важливі аспекти, як-от регулятивна, перцептивна та прогностична компетентності, висвітлюються недостатньо. Така ситуація вказує на необхідність модернізації навчальних програм відповідно до актуальних ринкових запитів та міжнародних стандартів. У Додатку И наведений детальний аналіз ключових вимог до освітніх стандартів.

Попит на здобуття психологічної освіти в Україні стабільно високий, що значною мірою зумовлено психологічними наслідками пандемії COVID-19 і масштабної військової агресії. Незважаючи на це, суттєва диспропорція між кількістю випускників закладів вищої освіти та доступними вакансіями у сфері психології залишається гострою проблемою системного характеру. Одним із ключових викликів є недостатність комплексного наукового підходу до розвитку комунікативної компетентності студентів. Удосконалення методичної бази для цієї галузі має враховувати потреби професії та сприяти формуванню у майбутніх фахівців таких критично важливих якостей, як стресостійкість, толерантність і мотивація до саморозвитку.

Аналіз проблем працевлаштування випускників-психологів:

1. Недостатнє державне фінансування для створення необхідної кількості штатних одиниць;

2. Низький рівень заробітної плати, що не відповідає європейським стандартам;

3. Недостатня престижність роботи психолога, особливо в закладах освіти;

4. Обмежена кількість робочих місць у різних сферах;

5. Відсутність дієвих програм заохочення до професійного саморозвитку;

6. Низький рівень академічної та професійної мобільності для обміну досвідом.

Систематичний огляд науково-педагогічних матеріалів, освітніх стандартів та актуальних соціальних викликів свідчить про стратегічну важливість якісної професійної підготовки психологів в Україні. Особливо гостро ця задача постає в умовах воєнної агресії, коли роль психолога у підтримці суспільства й допомозі окремим особистостям набуває критичного значення.

Результати дослідження підтвердили ключову роль комунікативної компетентності в професійній діяльності психолога. Вона визначена не просто як одна із важливих навичок, а як фундаментальна основа, яка впливає на здатність фахівця встановлювати довірливі стосунки, надавати дієву допомогу і сприяти психологічному відновленню клієнтів. Рівень розвитку цієї компетентності стає вирішальним фактором успішності роботи психолога.

Однак виявлено значний дисбаланс між усвідомленням важливості комунікативної компетентності та її реальним формуванням у системі вищої освіти. Аналіз продемонстрував, що існуюче методичне забезпечення є недостатньо структурованим і не адаптованим до сучасних викликів, а традиційні форми навчання не здатні повною мірою забезпечити розвиток

необхідних практичних навичок, особливо в кризових умовах. На основі цього сформульовано головний висновок: існує потреба у створенні та впровадженні комплексної інноваційної моделі формування комунікативної компетентності серед майбутніх психологів. Ця модель повинна:

– Об'єднувати активні та інтерактивні методи навчання, такі як тренінги, симуляційні вправи та кейс-стаді;

– Відповідати сучасним вимогам національних і європейських стандартів, включаючи рекомендації EuroPsy;

– Зважати на специфіку професійної діяльності психологів у контексті соціальних потрясінь.

Подальші дослідження будуть спрямовані на експериментальну перевірку ефективності цієї моделі та розробку конкретних рекомендацій для закладів вищої освіти. Успішна реалізація запропонованих змін дозволить підвищити якість підготовки фахівців, здатних адекватно реагувати на сучасні виклики українського суспільства та забезпечувати якісну психологічну підтримку.

2.3. Освітнє середовище, як система умов формування комунікативної компетентності у здобувача освіти студентів психологів

Освітнє середовище є складним феноменом, що виступає об’єктом наукового дослідження, оскільки охоплює багатовекторну психолого-педагогічну взаємодію викладачів зі студентами, міжособистісні стосунки в студентських колективах, особливості освітніх програм, принципи навчання, а також специфіку індивідуального сприйняття студентом цих аспектів. Важливим складником є формування суб’єктивної значущості поняття «освіта» та оцінка можливостей для персональної самореалізації.

У сучасній науковій літературі, як вітчизняній, так і зарубіжній, освітнє середовище розглядається з різних перспектив. Зокрема, І. Зязюн визначав його як сукупність чинників, що впливають на розвиток особистості під час

навчання. О. Пехота тлумачив освітнє середовище як систему, створювану педагогом для підтримки розвитку учнівської особистості [3, 47]. В. Лозова представляла його як набір інформаційних ресурсів, що активно використовуються в освітньому процесі, тоді як О. Сухобська акцентувала на системі, яка сприяє розкриттю потенціалу учня [3, 47]. І. Габа бачив освітнє середовище насамперед як засіб здобуття різноманітних компетентностей майбутніми фахівцями [14].

У рамках досліджень вчених були окреслені концептуально-структурні моделі освітнього середовища. Серед них виділяються комунікативно-орієнтована модель, еколого-особистісна, антрополого-психологічна, екопсихологічна і психодидактична моделі. Роботи таких авторів, як І. Зязюн, О. Пехота, В. Лозова та С. Максименко, акцентують увагу на багатовимірності освітнього середовища [3, 25, 34]. Воно розглядається як система, що інтегрує впливи та умови формування особистості в просторово-предметному, соціальному й соціокультурному контекстах. Освітнє середовище аналізується на кількох рівнях: глобальному, який охоплює світові тенденції розвитку освіти й культури; регіональному, пов’язаному з освітньою політикою держави та системами освіти; і локальному, що включає внутрішню політику закладів вищої освіти, сім’ю та найближче оточення.

Для структурного опису освітнього середовища часто використовується поділ на макро- і мікрорівні. Макрорівень характеризує просторову організацію взаємодії освітніх груп, тоді як мікрорівень спрямований на оптимізацію комунікативних процесів у діяльності цих груп.

Для оцінки потенціалу освітнього середовища науковці пропонують розрізняти три рівні аналізу: макрорівень, мікрорівень і особистісно-орієнтований рівень [12]. Макрорівень охоплює загальні педагогічні особливості певного регіону, зокрема культурні, демографічні та соціальні аспекти, які впливають на систему освіти. Мікрорівневий аналіз забезпечує конкретніше вивчення педагогічного потенціалу окремих освітніх установ

або локальних територіальних одиниць, таких як міста чи заклади вищої освіти, визначаючи можливі шляхи для його оптимізації. Особистісно-орієнтований рівень передбачає дослідження факторів безпосереднього впливу на індивіда, включаючи позитивні й негативні аспекти цього впливу, що дозволяє формувати відповідні стратегії для посилення або нейтралізації відповідних чинників.

Аналіз зарубіжної літератури з цього питання, зокрема напрацювання американських фахівців, дозволяє розширити уявлення про сутність освітнього середовища. Західні вчені трактують це поняття як комплекс фізичних просторових характеристик, контекстів життєдіяльності суб'єкта й культури, в межах яких реалізується навчальний процес [60, 63, 1]. Також освітнє середовище включає в себе внутрішню культуру навчального закладу, його етичний етос і специфіку міжособистісної комунікації між учасниками освітнього процесу – студентами та викладачами. Важливими складниками є методи навчання, які формують характер їхньої взаємодії, а також управлінська структура і освітня політика, що впливають на якість функціонування середовища [61]. Збалансоване освітнє середовище передбачає відповідний рівень матеріально-технічного забезпечення у поєднанні з педагогічними технологіями, що створюють комфортні умови для навчання [48].

Освітнє середовище є багатогранною категорією, що визначає існування різноманітних підходів до його змісту, структури та функціонального наповнення [25]. До основних структурних компонентів належать фізичне оточення, людські фактори та навчальна програма. Елементами фізичного оточення є архітектура будівель, дизайн приміщень, розміри і планування аудиторій. Людські фактори охоплюють особистісні характеристики учасників освітнього процесу, варіації їх міжособистісного простору, статусно-ролевий розподіл, а також гендерні, вікові та етнонаціональні особливості студентів і викладачів. Структурно навчальна

програма включає стиль викладання, наявність кооперативних чи конкурентних форм навчання та зміст освітніх програм.

Узагальнюючи, освітнє середовище визначається як сукупність умов для засвоєння соціального досвіду у процесі взаємодії між особистістю та середовищем. Кожний із цих компонентів виступає ресурсом освітнього середовища, структурно поділеним на кілька сфер – предметно-просторову, організаційно-смислову та соціально-психологічну. Для забезпечення ефективного функціонування середовища необхідно створити умови з максимальним врахуванням інтересів і потреб індивіда, сприяти його життєвому самовизначенню та реалізації внутрішнього потенціалу. Освітнє середовище має також підтримувати комфортне пристосування до вікових особливостей і внутрішніх ресурсів особистості. Це забезпечує профілактику негативних наслідків впливу психофізичних порушень на життєдіяльність та сприяє оптимальному розвитку суб'єкта освіти.

Освітнє середовище разом із компетентнісним підходом становлять два фундаментальних чинники, які визначають якість освітнього процесу. Їх інтеграція сприяє створенню сприятливих умов, що забезпечують здобувачам освіти формування компетентностей, необхідних для успішної інтеграції у суспільне життя.

Значення проблематики розвитку компетентностей студентів у закладах вищої освіти залишається незаперечно актуальною, оскільки головним завданням сучасної вищої освіти є підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних до професійного самозростання, відповідального виконання своїх функцій та цілеспрямованого саморозвитку. Протягом усього періоду навчання у закладах вищої освіти у здобувачів формується комплекс професійних компетентностей, що є основою їх становлення як майбутніх спеціалістів. Водночас визначальним компонентом цього процесу виступає освітнє середовище, в якому відбувається їх навчання.

У формуванні особистісних якостей студентів значну роль відіграє перебування у багатофункціональному освітньому середовищі, яке сприяє накопиченню досвіду попередніх поколінь через навчальну діяльність та інтерактивну комунікацію. Це середовище стимулює усвідомлення життєвих і професійних орієнтирів, утвердження необхідних компетентностей та опанування стратегій поведінки для ефективного використання знань як у професійній діяльності, так і в соціальному житті загалом. Одним із ключових аспектів досягнення цього є практична імплементація компетентнісного підходу, що дозволяє вирішувати питання забезпечення якості освіти та формувати конструктивне освітнє середовище в закладах вищої освіти.

Освітнє середовище, незалежно від його специфіки, спрямоване на створення можливостей для професійного самовизначення студентів. Водночас його ефективність забезпечується дотриманням принципів відкритості, стійкості, гнучкої активності, комфортності, самоорганізації, а також розвитком міжінституційних зв’язків між закладами-партнерами, впровадженням інноваційних елементів у його структуру та підтримкою динамічного процесу прогресивних змін.

Таким чином, освітнє середовище виступає базисом для набуття професійних компетентностей і функціонує як цілісний простір можливостей для індивідуального розвитку студентів та їх підготовки до успішного професійного та життєвого самоствердження.

Освітнє середовище, незалежно від його типу, створює необхідні умови для професійного становлення студентів, за умови дотримання принципів відкритості, стабільності, активності, самоорганізації та комфортності. Важливими аспектами є встановлення взаємодії з іншими освітніми закладами-партнерами, постійне внесення нових елементів у структуру середовища та його безперервний розвиток.

Це середовище надає можливість освітньої та наукової комунікації завдяки навчально-методичному забезпеченню, впровадженню інноваційних

технологій, використанню онлайн-платформ і програм для збереження та передачі навчальної інформації. Такий підхід сприяє посиленню мотивації до здобуття нових компетентностей, засвоєння теоретичних знань і формуванню практичних навичок в умовах здобуття вищої освіти.

Освітнє середовище функціонує як система впливів та умов, які формують особистість студента. Воно має вирішальний вплив на розвиток комунікативної компетентності – однієї з ключових характеристик успішного професійного та особистого життя.

Основні компоненти освітнього середовища, що сприяють формуванню комунікативної компетентності наведені в Додатку І.

Оцінювання освітнього середовища закладу вищої освіти має здійснюватися за кількома ключовими напрямками:

1. Дослідження характеру взаємодії між учасниками освітнього процесу, що дає змогу оцінити ефективність їхньої співпраці та взаємовпливу;

2. Аналіз основних характеристик освітнього середовища, включаючи наявність різноманітних форм творчої, наукової та спортивної активності, інтеграцію інноваційних методів і технологій навчання, а також стабільність і креативність цього середовища;

3. Вивчення потенціалу використання ресурсів закладів освіти студентами і викладачами для професійного вдосконалення та саморозвитку.

Комплексна оцінка компонентів освітнього середовища у конкретному закладі вищої освіти дозволяє визначити фактори, які сприяють або, навпаки, перешкоджають формуванню комунікативної компетентності. Таке оцінювання відкриває можливість для вдосконалення освітнього процесу через внесення необхідних коректив і створення умов, що активно стимулюють розвиток комунікативних навичок майбутніх фахівців психології. Отримані компетенції набувають особливого значення у контексті їхньої майбутньої професійної діяльності.

Процес формування комунікативної компетентності в освітньому середовищі закладів вищої освіти реалізується під час навчальної та позанавчальної діяльності студентів. Ефективність цього процесу безпосередньо залежить від якісно організованого освітнього середовища, яке забезпечує оптимальні умови для освоєння професійно орієнтованих дисциплін і стимулює самостійну освітню діяльність. Більш широке використання студентами доступних можливостей середовища сприяє успішному саморозвитку, адже особистість у цьому процесі одночасно виступає його творцем і продуктом.

Сучасні реалії, що охоплюють тривалий карантин через пандемію COVID-19, а згодом військову агресію Росії проти України, обумовили перехід закладів вищої освіти до дистанційного формату організації навчального процесу. Ця форма стала невід'ємним складником освітнього середовища закладів вищої освіти, забезпечуючи безперервність навчання шляхом адаптації форматів (очного, дистанційного чи змішаного). При цьому сучасне освітнє середовище все більше набуває рис цифрового простору.

У зв'язку з цим виникає нагальна потреба в активному застосуванні інформаційних технологій, які сприяють підвищенню інтересу до навчання, розвитку стійких навичок самоосвітньої діяльності, формуванню культури комунікації та інтеграції в глобальний інформаційний простір.

У Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року закладено ідею формування єдиного цифрового простору, який об'єднає всіх учасників освітнього та наукового процесів. Цей простір стане платформою для комунікації та обміну даними, сприяючи значному скороченню адміністративного навантаження на систему освіти і науки, а також оптимізації управлінських процедур, що в ній здійснюються [30]. На сьогодні ключовим напрямом розвитку української освіти є створення сучасного освітнього середовища, яке буде орієнтоване на забезпечення передумов для успішної цифровізації та вирішення актуальних проблем освіти в умовах сучасного суспільства.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

3.1. Аналіз стану сформованості комунікативної компетентності у студентів-психологів (за матеріалами емпіричного дослідження)

Комунікативна компетентність вважається однією з ключових професійних якостей психолога, оскільки вона істотно впливає на успішність його роботи в таких напрямках, як діагностика, консультування та корекція. Вивчення структурної організації та рівня сформованості цієї компетентності у студентів-випускників має вагоме значення для вдосконалення освітнього процесу та оцінки їхньої майбутньої професійної ефективності. Основне завданням даного дослідження базується на припущенні, що окремі складові цього конструкту можуть формуватися нерівномірно, а не на загальноприйнятому уявленні про його цілісність і взаємну інтегрованість.

У рамках емпіричного дослідження було залучено 40 студентів п’ятого курсу магістратури за спеціалбністю «Психологія» факультету соціальної педагогіки та психології Запорізького національного університету заочного відділення. Формування вибірки респондентів здійснювалося з урахуванням репрезентативності за гендерними ознаками (88% жінок і 12% чоловіків) і віковими характеристиками, які в основному охоплювали осіб у віці від 25 до 45 років. Ці особливості повністю відповідали демографічному профілю студентів відповідної спеціальності. Участь у дослідженні була добровільною, із суворим дотриманням принципів анонімності та конфіденційності даних.

Дослідження здійснювали за допомогою онлайн-опитування, яке забезпечило зібрання необхідних даних для подальшого аналізу. Зібрана

інформація пройшла ретельну обробку із застосуванням методів кількісного та якісного дослідження. У процесі аналізу використовували інструменти математичної статистики, зокрема описову статистику, що включала розрахунок середніх значень і стандартних відхилень. Крім того, проведено кореляційний аналіз із використанням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Це дозволило встановити взаємозв'язки між різними досліджуваними показниками.

Для досягнення поставленої дослідницької мети було використано широкий спектр валідних і надійних психодіагностичних інструментів (Додаток Ї), які забезпечили комплексне вивчення ключових аспектів комунікативної компетентності. Серед застосованих методик слід виокремити наступні:

– Методика «Комунікативні та організаторські здібності» (КОЗ-2).

Цей підхід спрямований на оцінювання рівня розвитку основоположних комунікативних навичок, таких як здатність ініціювати та підтримувати соціальні зв’язки, створювати ефективні взаємозв’язки без труднощів і бар’єрів. Важливими елементами дослідження є впевненість у спілкуванні та відсутність психологічних перешкод, що можуть суттєво впливати на якість міжособистісної взаємодії. Ця методика призначена для всебічного аналізу загального рівня здатності до ефективної комунікації, особливо акцентуючи увагу на легкості встановлення контактів, впевненості та відчутті комфорту під час взаємодії з іншими людьми.

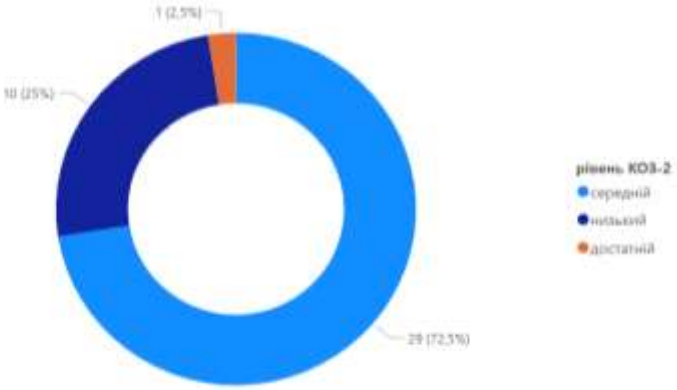

Рисунок 3.1 – Результат дослідження за методикою «Комунікативні та організаторські здібності» (КОЗ-2)

Аналіз комунікативних здібностей (рис. 3.1) серед студентів-випускників показав, що більшість учасників дослідження, а саме 72,5%, знаходиться на середньому рівні розвитку цих навичок. Це свідчить про їхню здатність встановлювати контакти з іншими людьми та підтримувати розмову на базовому рівні. Проте можна припустити, що у багатьох із них є певні труднощі з впевненістю або природністю в ситуаціях, які вимагають більш складних форм взаємодії, особливо у нових чи незнайомих умовах.

Особливу увагу слід приділити результатам, які демонструють, що близько 25% студентів мають низький рівень комунікативних здібностей. Цей факт є тривожним, адже він може вказувати на майбутні проблеми у професійній діяльності цих випускників. Така статистика наголошує на необхідності розробки додаткових заходів із метою розвитку комунікативних навичок саме серед цієї групи студентів.

Окремо варто зазначити, що лише один учасник дослідження, що становить 2,5% вибірки, досяг високого рівня розвитку комунікативних компетенцій. Цей показник проливає світло на актуальність модернізації освітньої системи, включаючи створення навчальних програм і умов, які б сприяли опануванню студентами більш комплексних та просунутих навичок взаємодії.

– «Шкала самоконтролю в спілкуванні» М. Снайдера.

Ця методика дозволяє визначати рівень комунікативного самоконтролю, який включає здатність ефективно управляти емоційним станом, а також адаптувати вербальні й невербальні прояви залежно від специфіки соціальних ситуацій. Такий підхід забезпечує оптимізацію комунікативного процесу та підвищує результативність міжособистісної взаємодії. Рівні самоконтролю за цією методикою демонструють важливу здатність управляти емоціями та поведінкою залежно від контексту комунікації.

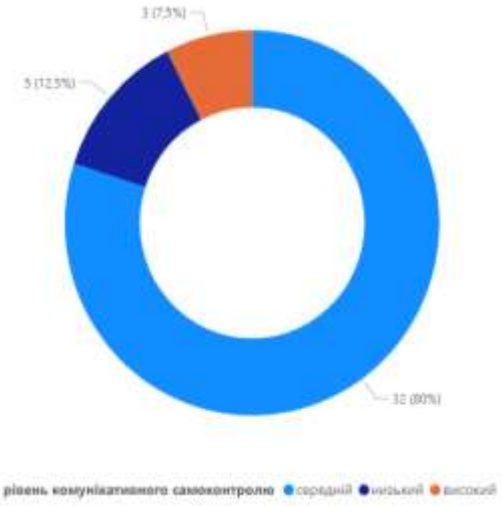

Рисунок 3.2 – Результат дослідження за методикою «Шкали самоконтролю в спілкуванні» М. Снайдера

Дослідження рівня самоконтролю, який виступає ключовим поведінковим компонентом комунікативної компетентності, виявило, що переважна більшість студентів (80%) демонструють середній рівень його розвитку (рис. 3.2). Це свідчить про наявність базових навичок самоорганізації, однак одночасно підкреслює існування значного потенціалу для їх подальшого вдосконалення, необхідного для досягнення високої професійної майстерності. Зокрема, низький рівень самоконтролю був зафіксований у 12,5% учасників дослідження (5 осіб), що акцентує увагу на необхідності цілеспрямованої роботи з покращення їхніх здібностей регулювання емоцій та поведінки в умовах інтерактивного спілкування. Водночас лише 7,5% студентів (3 особи) продемонстрували високий рівень самоконтролю, що відображає їхню сформовану професійну зрілість. На основі отриманих даних доцільно ввести додаткові тренінги з саморегуляції до навчальних програм.

– «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна та Н. Епштейна.

Дана методика спрямована на оцінювання рівня емпатії – здатності до розуміння, співпереживання й адекватного реагування на емоційний стан інших осіб. Особливу увагу приділено дослідженню афективного компоненту

комунікативної компетентності, який є суттєвою складовою успішного соціального спілкування.

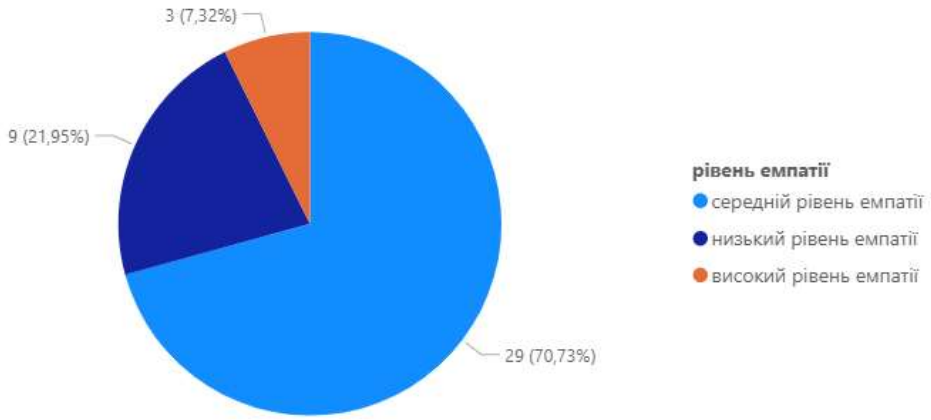

Рисунок 3.3 – Результат дослідження за «Шкалою емоційного відгуку» А. Меграбяна та Н. Епштейна

Дослідження (рис. 3.3), спрямоване на аналіз афективного компонента комунікативної компетентності через шкалу оцінки емоційного відгуку, виявило низку цінних результатів. З'ясувалося, що більшість студентів, а саме 70,73% учасників, мають середній рівень розвитку емпатії. Це свідчить про їхню базову здатність до співпереживання та розпізнавання емоцій оточуючих. Проте така здатність нерідко виявляється нестійкою і потребує подальшого вдосконалення як через особистісний розвиток, так і шляхом формування більш усвідомленого підходу до емоційної взаємодії. Додатково було встановлено, що 21,95% респондентів (або 9 студентів) продемонстрували низький рівень емоційного відгуку. Ця група заслуговує особливої уваги в контексті поглибленого аналізу, оскільки обмежений розвиток емпатії може створювати серйозні труднощі у професійній діяльності психологів. Для цієї категорії студентів необхідно впроваджувати спеціальні освітні програми та практичні тренінги, спрямовані на розвиток здатності до підтримки й розуміння інших.

З іншого боку, лише 7,32% учасників дослідження (3 студенти) показали високий рівень емпатії, що є свідченням їхньої готовності до глибокої емоційної взаємодії. Такі результати демонструють добре

сформовану здатність до емоційної співучасті, важливу для ефективного спілкування в рамках надання психологічної та соціальної підтримки. У сукупності ці дані наголошують на необхідності вдосконалення методик розвитку емпатійного компонента у процесі професійної підготовки студентів спеціальностей психологічного спрямування.

– Тест «Уміння слухати».

Цей опитувальник зосереджений на діагностиці навичок активного слухання, включаючи здатність концентрувати увагу на співрозмовникові, формулювати релевантні уточнюючі запитання, аналізувати невербальні сигнали та забезпечувати конструктивний зворотний зв'язок. Здатність слухати виступає важливим компонентом поведінки, що відображає рівень розвитку комунікативної компетенції особистості. Її ефективність значною мірою визначається взаємозв'язком із емоційними та когнітивними факторами, особливо з емпатією.

Рисунок 3.4 – Результат дослідження за тестом «Уміння слухати»

Результати дослідження (рис. 3.4) виявили варіативний, але структурований розподіл навичок слухання серед учасників. Згідно з отриманими даними, більшість респондентів – 77,5% (31 особа) – володіє середнім рівнем цієї компетенції. Високий рівень зафіксовано у 17.5% (7 осіб), тоді як низький рівень характерний лише для 5% (2 осіб).

Ці дані свідчать, що головним викликом для більшості учасників є розвиток комунікативних здібностей. Зважаючи на цілісність поняття компетентності, отримані результати акцентують увагу на важливості цілеспрямованого вдосконалення не лише технік слухання, але також супутніх здібностей, таких як емпатія, для досягнення вищого рівня комунікаційних навичок.

Комплексне застосування зазначених методик дозволяє отримати багатовимірну характеристику комунікативних здібностей, які є необхідними для ефективної взаємодії у соціальних контекстах.

На основі отриманих даних можна зробити висновок про наявність структурного дисбалансу в розвитку міжособистісних навичок студентів. Хоча вони демонструють високий рівень здатності до емоційного сприйняття та розуміння почуттів інших людей, виникають значні труднощі на практичному етапі, пов’язані з поведінковою реалізацією комунікації. Зокрема, ці труднощі виявляються через недостатню саморегуляцію під час соціальної взаємодії та обмежене використання методів активного слухання, які є одними із ключових складових ефективного спілкування.

Результати проведеного кореляційного аналізу не продемонстрували наявності статистично значущих і стабільних зв’язків між рівнем емпатії, показниками самоконтролю та навичками слухання. Це свідчить про те, що згадані аспекти міжособистісної комунікації розвиваються автономно і на поточному етапі залишаються відносно несинхронізованими.

Емпіричне підтвердження висунутої дослідницької гіпотези продемонструвало наявність дисбалансу в структурі комунікативної компетентності студентів, які спеціалізуються на психології, на завершальному етапі їхньої професійної підготовки.

Виявлений дисбаланс характеризується значним розривом між високо розвиненим афективним компонентом, наприклад, емпатією, та недостатньо сформованими поведінковими складовими, зокрема такими навичками, як самоконтроль у процесі спілкування і вміння практикувати активне слухання.

Результати аналізу висвітлюють важливу практичну задачу в контексті професійної підготовки майбутніх психологів. Зокрема, вони свідчать про нагальну потребу розроблення та інтеграції до освітніх програм чітких рекомендацій, спрямованих на гармонізацію внутрішньої структури комунікативної компетентності. У цьому контексті першочерговим завданням є систематичний розвиток практичних навичок саморегуляції і активного слухання, що може бути ефективно реалізовано через організацію тематичних тренінгів, практичних занять та супервізій.

Одним із найважливіших аспектів проведеного дослідження стала суб'єктивна оцінка студентами ефективності застосовуваних у навчанні методів. Аналіз отриманих даних виявив суттєвий дисонанс у сприйнятті теоретичної та практичної складових освітнього процесу.

На запитання про те, наскільки університетські лекції та практичні заняття сприяють розвитку комунікативної компетентності, студенти оцінили їх у середньому на 4 з 5 балів. Це свідчить про високу якість поданої теоретичної бази та добре структурований матеріал, який викладається у навчальному закладі.

Водночас оцінка практичної частини навчального процесу виявилася значно нижчою: середній рівень становив лише 2 з 5 балів. Такий контраст результатів демонструє важливу проблему – хоча студенти високо оцінюють теоретичне навчання, вони відчувають істотний дефіцит практичних компонентів, необхідних для вдосконалення комунікативних навичок. Недостатня кількість практичних занять негативно впливає на загальну якість підготовки, через що більшість випускників залишаються на середньому рівні сформованості ключових компетенцій, а не досягають високих показників.

Аналіз рівня комунікативної компетентності показав, що більшість студентів (72–80%) перебуває на середньому рівні розвитку основних її компонентів. Низька оцінка практичного навчання додатково акцентує увагу на необхідності перегляду та оновлення існуючих освітніх програм. Ситуація

стає ще тривожнішою через те, що від 12,5% до 25% студентів демонструють низький рівень таких важливих характеристик, як комунікативні навички, самоконтроль і здатність до емпатії.

На основі результатів дослідження сформульовано конкретні рекомендації:

– Збільшити кількість практичних занять, інтегрувавши до навчального процесу інтерактивні методи, такі як тренінги, рольові ігри та кейс-стаді. Це дозволить моделювати реальні професійні ситуації та забезпечить застосування знань у практиці;

– Розробити корекційні програми для студентів із низькими показниками розвитку ключових компетентностей. Ці програми мають бути орієнтовані на розвиток емпатії, навичок саморегуляції й впевненої комунікації;

– Забезпечити збалансоване співвідношення теоретичних і практичних складових у навчальних програмах. Це допоможе не лише передавати знання, але й сприятиме формуванню автоматизованих прикладних навичок.

Результати дослідження підтвердили важливість інтегрованого підходу до формування комунікативної компетентності, водночас виокремивши проблемні аспекти освітнього процесу, зокрема його недостатню практикоорієнтованість. Висновки створюють підґрунтя для розробки конструктивних рекомендацій щодо вдосконалення професійної підготовки майбутніх психологів.

3.2. Практичні рекомендації щодо розвитку комунікативних здібностей у студентів психологів

Практичні рекомендації щодо формування та розвитку комунікативних здібностей у студентів-психологів, ґрунтовані на теоретичному аналізі й результатах емпіричного дослідження, спрямовані на вдосконалення

професійних компетенцій майбутніх фахівців. Нижче пропонуються ключові напрями розвитку, які покликані підсилити рівень комунікації та забезпечити ефективну взаємодію в професійній діяльності.

1). Відшліфування навичок активного слухання. Оволодіння практиками активного слухання є важливим елементом професійного зростання психолога. Студентам рекомендується навчитися уважно сприймати мову співрозмовника, демонструючи щиру зацікавленість його думками та почуттями. Задля цього необхідно уникати перебивання, концентруватися на both вербальних і невербальних сигналах, а також застосовувати техніки уточнення і переповідання почутого з метою підтвердження розуміння. Емпатійність та здатність до емоційної підтримки є невід’ємними складовими цієї компетенції. Практика активного слухання включає також відпрацювання навичок постановки відкритих запитань задля стимулювання діалогу та забезпечення глибшого розкриття переживань співрозмовника.

2). Розвиток емоційного інтелекту. Оволодіння емоційною регуляцією є фундаментом ефективної комунікації. Майбутнім психологам рекомендується систематично працювати над ідентифікацією власних емоцій та їх впливом на процес взаємодії; вивчати й застосовувати техніки управління емоціями, що дозволяють контролювати емоційний стан навіть у стресових ситуаціях. Особлива увага має бути зосереджена на розпізнаванні емоцій оточуючих і встановленні емоційних зв'язків через розвиток відчуття співпереживання. Корисними методиками для підтримання емоційної рівноваги є техніки глибокого дихання, візуалізації позитивних образів або ментального перепрограмування.

3). Ознайомлення з особливостями невербальної комунікації. Невербальні аспекти комунікації посідають ключову роль у забезпеченні успішної інтеракції між людьми. Студентам-психологам рекомендується детально вивчити основні складові цього процесу, а саме: жестикуляцію, міміку, позицію тіла, тон голосу та контакт очима. Особливий акцент слід

робити на відпрацювання здатності до адекватної інтерпретації невербальних сигналів, що відображають емоційний стан співрозмовника. Подібні навички дозволяють не лише поглибити взаємини, але й сприяти ефективному передаванню власних повідомлень через інтеграцію вербальної і невербальної складових комунікативного дискурсу. Застосування запропонованих рекомендацій сприятиме цілісному розвитку комунікативних здібностей у студентів спеціальності "Психологія" та забезпечить формування глибинних навичок взаємодії, які є невід'ємною складовою їхньої професійної компетентності.

4). Використовуйте рольові ігри та тренінги. Участь у таких методах допоможе вам опанувати різні сценарії комунікації, відточити свої навички та здобути практичний досвід взаємодії з представниками різних типів особистостей.

5). Залучайтесь до групових активностей. Беріть участь у заходах, які передбачають спілкування в колективі, наприклад семінари, клуби за інтересами, волонтерські організації чи студентські об’єднання. Це сприятиме розвитку ваших комунікаційних здібностей, навчить адаптуватися до різних стилів спілкування та допоможе глибше розуміти людей.

6). Відпрацьовуйте навички публічних виступів. Спробуйте виступити перед аудиторією, будь то студенти, колеги чи група друзів. Така практика не лише підвищить вашу впевненість у собі, але й покращить вербальну комунікацію, а також навчить ефективно справлятися з емоціями під час важливих промов.

7). Покращуйте культуру спілкування. Зосередьте увагу на виборі слів, тональності голосу та невербальних сигналах у спілкуванні. Дотримуйтеся принципів ввічливості, толерантності та взаємоповаги. Використовуйте такі методи, як активне слухання, щире зацікавлення співрозмовником та прояв емпатії.

8). Розвивайте здатність до емпатії. Показуйте уважність до емоцій і переживань інших. Намагайтеся уявити себе на місці іншої людини, аби

краще зрозуміти її стан. Виховуйте в собі відкритість і готовність до прийняття людей такими, якими вони є.

9). Долучайтеся до практичних занять: Регулярно виділяйте час для занять, які дозволять вам відточувати ваші комунікаційні вміння. Це можуть бути рольові ігри, моделювання реальних ситуацій або участь у спеціалізованих тренінгах. Такі вправи дадуть змогу здобути важливий практичний досвід і підвищать вашу впевненість у спілкуванні з іншими.

10). Збагачуйте свій словниковий запас: Постійно працюйте над розширенням свого словникового запасу та вивченням нових слів і фраз, які збагатять вашу мову. Читайте різножанрові книги, слухайте аудіокниги або переглядайте фільми й документальні програми. Здобуті знання намагайтеся активно використовувати у реальному житті.

11). Відкривайте нові горизонти навчання: Зберігайте відкритість до засвоєння нових підходів і стратегій у комунікації. Реєструйтеся на курси, майстер-класи та семінари, присвячені розвиткові комунікаційних навичок. Це допоможе вам здобути нові знання й вдосконалити свої практичні вміння.

12). Практикуйте взаємодію з різними людьми: Спілкуйтеся з людьми, які мають різні характери, комунікаційні стилі та культурний бекґраунд. Вивчайте їхні способи комунікації та вчіться підлаштовуватися до різних потреб і очікувань. Регулярна практика допоможе вам краще орієнтуватися у взаємодії з різноманітними людьми.

13). Постійно оцінюйте свої навички: Займайтесь самоаналізом, аби розуміти свої сильні та слабкі сторони у спілкуванні. За потреби зверніться до фахівців – тренерів або консультантів, які допоможуть підібрати індивідуальні вправи та методики для покращення ваших навичок. Ведіть власний "щоденник прогресу", в якому ви будете відстежувати ваш розвиток і вдосконалювати проблемні моменти.

14). Беріть участь у відкритих обговореннях: Шукайте можливості долучатися до дискусійних груп, дебатів або колективних обговорень. Такі активності допоможуть виробити вміння формулювати свої думки, впевнено їх захищати й реагувати на позиції інших учасників.

15). Розвивайте партнерські стосунки: Будуйте теплі й відкриті стосунки з однокурсниками, колегами чи викладачами. Це допоможе не лише вдосконалити навички спілкування, а й створити міцну атмосферу співпраці у командних завданнях або проєктах.

16). Вчіться у кращих: Спостерігайте за професіоналами, які володіють високим рівнем комунікації. Це можуть бути наставники, публічні спікери чи авторитетні особи у вашій сфері діяльності. Звертайте увагу на їхню манеру висловлювання, мову тіла, стиль взаємодії з аудиторією та застосовувані стратегії спілкування.

Навчайтесь за принципом зворотного аналізу: після кожної взаємодії приділяйте увагу реакціям і відгукам інших людей. Оцініть свої сильні сторони, а також сфери, які потребують покращення. Будьте відкритими до конструктивної критики, сприймайте її як інструмент для власного розвитку.

Активно використовуйте технології для вдосконалення комунікаційних здібностей. Інтернет-ресурси та мобільні додатки можуть стати вашими помічниками в цій сфері. Наприклад, ви можете записувати своє мовлення і аналізувати його, щоб удосконалювати спосіб висловлювання. Крім того, вебінари, онлайн-курси або комунікативні спільноти дозволяють практикувати навички і отримувати цінний зворотний зв'язок.

Удосконалюйте навички письмової комунікації. Навчіться структурувати свої думки, адаптувати стиль відповідно до ситуації – формальний або неформальний – і чітко висловлювати свої ідеї в письмовому форматі. Це допоможе вам ефективно доносити свою точку зору і поглибить вашу компетентність у спілкуванні.

Відстежуйте динаміку свого прогресу. Ведіть записи, де фіксуватимете свої досягнення, нові знання та труднощі, які довелося подолати. Такий журнал стане не лише мотиватором, а й засобом оцінки ваших зусиль у довготривалій перспективі.

Працюйте над соціальними навичками. Зосередьте увагу на основах міжособистісного спілкування: співпраця, ведення переговорів, вирішення

конфліктів і створення позитивних стосунків. Такі вміння сприяють зміцненню вашої взаємодії з іншими.

Постійно прагніть самовдосконалення. Беріть участь у тренінгах, семінарах чи навчальних курсах, спрямованих на розвиток комунікаційних навичок. Читайте книги, статті або дослідження з психології спілкування, знайомтеся з рекомендаціями фахівців і науковців у цій галузі.

Розвиток комунікативних здібностей – це тривалий і постійний процес, який потребує терпіння, практики та готовності до змін. З урахуванням ваших особистих характеристик і впровадженням цих рекомендацій ви зможете суттєво покращити свою здатність ефективно взаємодіяти з людьми навколо вас.

Для розвитку комунікативних навичок можна застосувати такі методи та підходи:

– Ведення щоденника. Один із творчих способів – щодня записувати короткі відео про своє життя, де відображаються емоції, переживання та події, що вплинули на загальний стан. Такий формат надає майбутнім психологам можливість аналізувати власні емоційні сприйняття та причини їх виникнення. Це сприяє поглибленню розуміння особистих реакцій та поведінкових моделей;

– Медитація. Регулярна медитація допомагає зосередитись на власних емоціях. Ефективним підходом є наступне: знайдіть тихе місце, займіть зручну позу та сконцентруйтесь на диханні. Дозвольте емоціям проявлятися, без оцінювання чи втручання. Усвідомлення та спостереження за емоційними станами дозволяє більш глибоко їх розпізнавати;

– Самоспостереження. Ця техніка передбачає уважність до своїх емоцій протягом дня. Спостерігайте за їх проявами у різних ситуаціях, зокрема під час взаємодії з іншими людьми. Фіксуйте, які емоції виникають, аналізуйте їх причини, а також взаємозв’язок між думками, почуттями та діями;

– Практика саморегуляції. Для навчання контролю над емоціями у стресових або напружених ситуаціях можна використовувати техніки дихання, прогресивну м’язову релаксацію, йогу або інші методи розслаблення. Важливо звертати увагу на фізичні прояви емоцій, такі як м’язове напруження, прискорене серцебиття чи підвищення температури тіла. Аналізуйте фізіологічні реакції і їхній зв’язок із комунікацією. Ці підходи допоможуть знизити рівень напруги та краще налаштуватися на сприйняття своїх емоцій;

– Об’єктивна самооцінка. Важливо уникати надмірної самокритики при аналізі своїх емоцій і реакцій. Замість цього слід підходити з відкритістю і прийняттям, що дозволяє краще розуміти власний внутрішній стан;

– Розвиток емпатії. Навчання розумінню емоцій інших людей – важлива складова комунікативних здібностей. Спробуйте поставити себе на місце співрозмовника, щоб краще зрозуміти його почуття. Такий підхід посилює емоційну здатність до співпереживання і покращує соціальну комунікацію;

– Розширення словника емоцій. Ознайомлення зі значеннями різних емоційних термінів збільшує можливості точно виражати свої почуття. Це дозволяє краще формулювати думки під час діалогу;

– Консультація з професіоналом. У разі потреби можна звернутися до психолога чи консультанта, який допоможе опрацьовувати емоційні стани та порадить дієві стратегії вдосконалення комунікативних можливостей. Індивідуальна робота з фахівцем сприяє глибшому розумінню особистих реакцій і розвитку навичок міжособистісного спілкування;

– Групова діяльність є важливим інструментом для вдосконалення навичок співпраці, взаємодії та слухання, що необхідне в процесі навчання. Участь у групових вправах сприяє розвитку здатності аргументовано висловлювати свою позицію, враховувати думки інших, вирішувати конфліктні ситуації та досягати спільних цілей, таких як створення проектів чи вирішення завдань. Це також формує навички ефективного спілкування,

розуміння колективної динаміки та побудови довірливих стосунків у команді;

– Рольові ігри пропонують студентам можливість зануритися в різноманітні сценарії, відіграючи певні ролі, які моделюють реальні життєві ситуації. Наприклад, вони можуть практикувати консультування клієнтів із психологічними проблемами: один студент виступає в ролі психолога, а інший – клієнта. Такий формат дозволяє глибше усвідомити, як взаємодія між людьми впливає на їхні емоції, поведінку та сприйняття навколишніх.

Розвиток комунікативних здібностей є динамічним і водночас індивідуальним процесом, що залежить від внутрішніх потреб і готовності кожної особи до самовдосконалення. Важливо прислуховуватися до власного внутрішнього голосу та бути відкритим до змін. Зосередження на розкритті власного потенціалу сприяє покращенню комунікативних навичок, глибшому розумінню як себе, так і інших людей, а також ефективнішій взаємодії у професійній та особистісній сферах. У результаті це дозволяє будувати гармонійні відносини з оточенням.

Враховуючи специфіку розвитку комунікативних здібностей серед майбутніх психологів, для викладачів закладів вищої освіти можна запропонувати низку рекомендацій, спрямованих на формування практичних навичок спілкування. Однією з ключових педагогічних стратегій є організація практично орієнтованих занять, таких як рольові ігри, тренінги з комунікації, дебати та групові дискусії. Ці методики стимулюють студентів розвивати як індивідуальні, так і групові навички ефективного спілкування. Компетентний викладацький зворотний зв’язок, який акцентує увагу на сильних сторонах студента і водночас вказує на ті аспекти, які потребують вдосконалення, допомагає студентам усвідомлювати свої прогалини та цілеспрямовано працювати над ними.

Особливо важливим є розвиток емпатії у майбутніх психологів, адже вона є основою професійної компетентності. Викладачі можуть заохочувати студентів до аналізу реакцій людей у різноманітних життєвих ситуаціях та

дослідження їхніх емоційних станів. Це сприяє формуванню вміння співпереживати та краще розуміти міжособистісну динаміку.

Крім того, значну роль відіграє організація публічних виступів, що слугують платформою для вдосконалення навичок відкритої передачі інформації перед аудиторією. Студенти отримують можливість нарощувати впевненість у своїх силах через конструктивно сформований зворотний зв'язок та тренування чіткої і логічної презентації думок. Такі вправи сприяють розробці здатності до переконання, ясного висловлення позиції та ефективного комунікування з різноманітною аудиторією.

Для забезпечення комплексного підходу до формування різнобічних комунікативних навичок у студентів слід використовувати різні освітні методи. Інтерактивні групові вправи, проектна діяльність, кейс-стаді, дебати та рольові ігри – це інструменти, які дозволяють адаптувати навчання до різних контекстів і ситуацій. Така варіативність сприяє активізації мисленнєвої діяльності студентів і спрямована на вдосконалення їхніх професійних здібностей у майбутній практиці.

Викладачам рекомендовано стимулювати студентів до опанування різноманітних мовних вмінь, таких як активне слухання, використання доречних мовних засобів, формулювання запитань, а також чітке та аргументоване висловлення власної думки. Важливо приділяти увагу розвитку міжкультурної комунікації, враховуючи культурну різноманітність та особливості міжкультурної взаємодії. Викладачі мають мотивувати студентів до вивчення культурних відмінностей і сприяти формуванню навичок ефективної комунікації між представниками різних культур.

У процесі створення умов для розвитку комунікативних здібностей майбутніх психологів слід враховувати індивідуальні особливості кожного студента. Оскільки рівень навичок та унікальні потреби можуть варіюватися, важливо забезпечити персоналізовану підтримку студентам, які бажають розвивати конкретні аспекти комунікації.

Дедалі більше уваги варто приділяти навчанню студентів правильному використанню невербальних сигналів – міміки, жестів, тону голосу та інших елементів невербальної взаємодії. Для цього доцільно застосовувати відеоматеріали й практичні демонстрації. Викладачі можуть пропонувати спеціальні вправи, наприклад рольові ігри, де учасники передають повідомлення без слів, що допомагає удосконалити навички невербального спілкування.

Для розвитку рефлексії у комунікаційному процесі корисними будуть письмові завдання або ведення рефлексивних журналів. У таких форматах студенти можуть аналізувати свою комунікаційну поведінку, оцінювати сильні та слабкі сторони та визначати перспективи для вдосконалення.

Особливу увагу слід приділити формуванню навичок активного слухання. Це передбачає зосередженість на співрозмовнику, встановлення зорового контакту, уважне ставлення до сказаного та уникнення переривань. Викладачі можуть розробляти спеціальні вправи для активного слухання, які допоможуть студентам краще засвоювати інформацію та проявляти інтерес до співрозмовника.

Розвиток комунікативних здібностей у майбутніх психологів має важливе значення для їх професійного становлення, і однією з ключових умов цього процесу є створення можливостей для практичного застосування навичок спілкування. У цьому контексті ефективними методами можуть стати рольові ігри, моделювання психологічних ситуацій та участь у реальній взаємодії з клієнтами під час навчальної практики. Чим більше студенти отримують практичного досвіду, тим глибше вони засвоюють принципи ефективної комунікації. Доцільно також залучати професіоналів, які через лекції, тренінги чи майстер-класи можуть ділитися своїм досвідом і найкращими практиками, надаючи студентам доступ до реальних прикладів та корисних рекомендацій.

Для забезпечення якісного зворотного зв'язку важливо надавати конструктивні поради щодо вдосконалення комунікативних навичок.

Корисним є акцент на позитивних аспектах успіхів студентів, похвала їхніх зусиль і досягнень, а також конкретні приклади покращення, які допоможуть глибше зрозуміти шляхи розвитку у спілкуванні. Такий підхід стимулює їх до самоаналізу та особистісного зростання.

Окремо слід виділити розвиток емпатії як ключовий елемент формування комунікативних здібностей майбутніх психологів. Використання вправ і завдань, спрямованих на розвиток навичок емпатії, допомагає студентам навчитися ставитися до інших з розумінням і співчуттям, слухати уважно та враховувати почуття оточуючих. Впровадження кейсів або ситуацій, у яких студенти мають можливість поставити себе на місце клієнта, сприяє глибшому усвідомленню його перспектив.

Таким чином, вдосконалення комунікативних здібностей є фундаментальним аспектом підготовки майбутніх психологів. Ці навички сприяють покращенню взаєморозуміння та підвищують ефективність роботи з клієнтами. Психологам-початківцям важливо працювати над своїми сильними сторонами, визначати напрями для розвитку та регулярно вдосконалюватися. Для цього можна використовувати різноманітні практичні методики: ведення щоденників для самоаналізу, медитацію для поглиблення самосвідомості, вправи для саморегуляції, розвиток співчуття до оточуючих та збагачення емоційного словника.

Викладачі повинні створювати сприятливе середовище для навчання, забезпечуючи студентам можливості для практичного опанування комунікативних навичок і надаючи якісний зворотний зв'язок. Використання таких методів, як рольові ігри, групова робота, інтеграція невербальної комунікації та формування емпатії, сприяє ефективному розвитку комунікативних здібностей майбутніх психологів. Окрім цього, надзвичайно важливо організувати практику публічних виступів і проведення презентацій, що допомагає студентам удосконалювати навички передавання інформації та формувати впевненість у власних професійних компетенціях.

Отже, розвиток комунікативних здібностей виступає одним із ключових аспектів професійної підготовки майбутніх психологів, який потребує системного та комплексного підходу. У запропонованих рекомендаціях акцент зроблено на необхідності об’єднання самостійної роботи студентів із ретельно спланованими педагогічними стратегіями викладачів.

Студенти мають зосереджуватися на вдосконаленні активного слухання, розвитку емоційного інтелекту, емпатії та майстерності невербальної комунікації. Ці навички формуються через інтерактивні та практичні методи навчання, такі як рольові ігри, тренінги, участь у групових дискусіях і публічних виступах. Водночас викладачі забезпечують результативність цього процесу, створюючи динамічне освітнє середовище, організовуючи практично орієнтовані заняття та надаючи детальний зворотний зв’язок.

Формування комунікативної компетентності є безперервним і двостороннім процесом, який передбачає активну залученість студентів і послідовну підтримку з боку освітнього закладу. Результативне впровадження цих рекомендацій сприятиме підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних до глибокої взаємодії з клієнтами у своїй майбутній професійній діяльності.

3.3. Методичні рекомендації викладачам щодо розвитку комунікативної компетентності студентів психологів

Доцільність інтеграції тренінгових елементів у освітній процес майбутніх психологів обумовлюється необхідністю розвитку ключових комунікативних компетенцій, які складають основу професійної ефективності. В рамках такої інтеграції рекомендується застосовувати комплексний підхід, який включатиме моделювання реальних професійних ситуацій, рольові ігри, а також вправи на розвиток емпатії та навичок

активного слухання. На основі цих принципів була розроблена тренінгова програма, метою якої є створення сприятливих психологічних умов для вдосконалення комунікативної компетентності студентів-психологів.

Основна мета зазначеної програми реалізується через виконання низки завдань, зокрема:

– Формування дослідницької зацікавленості студентів, що передбачає готовність до експериментування із власною професійною роллю;

– Сприяння розвитку автентичності в міжособистісних стосунках, що є важливим аспектом професійної діяльності психолога;

– Вироблення вміння взаємодіяти з іншими людьми на засадах співпраці та взаємозалежності;

– Збільшення рівня самосвідомості учасників тренінгу. Це передбачає отримання зворотного зв'язку щодо того, як їхню поведінку сприймають оточуючі;

– Розвиток діагностичних навичок у сфері міжособистісної взаємодії та здатності успішно втручатися в групову та міжгрупову динаміку для оптимізації взаємин.

– Формування здатності до самостійного аналізу власної поведінки з метою досягнення більш ефективних і задовільних комунікативних відносин.

Зазначені завдання повинні реалізовуватися як єдиний комплекс, оскільки лише цілісний вплив на особистість студента здатний забезпечити стійкі зміни або створення необхідних психологічних феноменів. Комплексний підхід до формування комунікативної компетентності сприяє гармонійному розвитку майбутнього фахівця та його підготовці до вирішення широкого спектра професійних задач.

Форма проведення: інтерактивний тренінг.

Оптимальна кількість учасників групи становить 15–20 осіб.

Тренінг складається з 12 занять, що проводяться тричі на тиждень, тривалістю 1,5–2 години кожне.

Реалізація програми передбачає три ключові етапи:

1. Орієнтовний етап (2 заняття). На цьому етапі відбувається ознайомлення учасників з основними правилами роботи у форматі тренінгу. Учасники залучаються до виконання простих вправ, спрямованих на розвиток інтересу до занять і зміцнення групової згуртованості;

2. Розвиваючий етап (8 занять). Цей етап орієнтований на формування та вдосконалення ключових аспектів комунікативної компетентності. Основна увага приділяється розвитку автентичності у міжособистісних стосунках, здатності ефективно взаємодіяти з оточуючими, вдосконаленню навичок міжособистісної діагностики, а також аналізу власної поведінки та емоційного реагування;

3. Закріплюючий етап (2 заняття). На завершальному етапі учасники підсумовують отримані знання та практичний досвід. Проводиться обговорення результатів тренінгу, обмін думками між учасниками і тренером з метою зворотного зв’язку та оцінки якості виконаної роботи.

Структура занять організована наступним чином:

1. Вступна частина орієнтована на стимулювання інтересу до тренінгу та формування позитивного емоційного настрою. Зазвичай заняття починається із запровадження ритуалу, який створює атмосферу залученості. Після цього учасники виконують «розминку», що сприяє активізації їхньої уваги та готовності до співпраці. Такі вправи допомагають налаштувати групу на продуктивну роботу;

2. Основна частина займає більшу частину тренінгу та складається з комплексу психотехнічних вправ і прийомів. Ці заходи спрямовані на ефективне виконання завдань програми та досягнення її цілей;

3. Завершальна частина включає підбиття підсумків, проведення рефлексії та фінальний ритуал прощання. Рефлексія дає можливість учасникам оцінити заняття у двох аспектах: емоційному (що сподобалося або не сподобалося) та смисловому (чому пройдений матеріал важливий і яка його цінність).

Для проведення тренінгу потрібне просторе приміщення, обладнане столами та стільцями, що забезпечує свободу руху та виконання різних вправ. Оптимальним є кругове розташування учасників, яке сприяє більшому рівню включеності в процес. При необхідності окремі вправи можуть проводитися у невеликих групах чи підгрупах.

Нижче наведено короткий опис конкретних тренінгових занять.

Заняття №1. Мета: сприяти розвитку комунікативної компетентності, підвищенню психологічної спостережливості, а також навичкам відчувати й розуміти людей.

Завдання: 1) допомогти учасникам тренінгу усвідомити значущість спостережливості для ефективної комунікативної взаємодії; 2) формувати у них комунікативні навички та компетентність.

Структура заняття:

1. Початок тренінгу. Привітання. Вправа «Здрастуйте, я радий тебе сьогодні бачити...».

2. Розігрівальні вправи: вправа «Ботанічний сад», вправа «Де я?».

3. Основні вправи, спрямовані на досягнення мети: вправа «Психологічний портрет», вправа «Відчуття», вправа «Передача емоції по колу», вправа «Танець із листком», вправа «Сищики».

4. Завершення заняття: вправа «Бавовни».

5. Рефлексія діяльності.

Заняття №2. Мета: створення умов для розвитку комунікаційних навичок, спостережливості та здібності розуміти людей на емоційному рівні.

Завдання: 1) допомогти учасникам усвідомити важливість психологічної спостережливості для комунікативної взаємодії; 2) сприяти формуванню комунікативної компетентності в учасників тренінгу.

Структура заняття:

1. Початок роботи. Вітання учасників. Вправа «Рукостискання чи уклін»

2. Розігрівальні вправи: вправа «Вітер змін», вправа «Розтопи коло».

3. Основні вправи для досягнення поставленої мети: вправа «Тактильні відчуття», вправа «Я тебе пам’ятаю...», вправа «Поділ на частини», вправа «Вгадай емоцію», вправа «Якого кольору?».

4. Завершення заняття: вправа «Це здорово».

5. Рефлексія навчання.

Заняття №3. Мета: створення умов для вдосконалення комунікаційних здібностей, сприйняття оточуючих людей та тренування спостережливості.

Завдання: 1) сприяти усвідомленню учасниками важливості уважності для побудови якісної комунікації; 2) розвивати комунікаційні навички та компетенції у рамках тренінгу.

Структура заняття:

1. Початок роботи тренінгу. Привітання учасників. Вправа «Привітання»

2. Розігрівальні вправи: вправа «День народження», вправа «Рулончик».

3. Основні вправи для роботи над метою заняття: вправа «Знайди пару», вправа «Карусель», вправа «Розмова через скло», вправа «Чотири кути – чотири вибори», вправа «Крокодил».

4. Завершення заняття: Вправа «Тух-тібі-дух».

5. Рефлексія та підбиття підсумків заняття.

Заняття №4. Мета заняття полягає у створенні умов для стимулювання розвитку комунікативної компетентності, формування психологічної спостережливості та здатності до емпатії і розуміння інших осіб.

Завдання: 1. Сприяти усвідомленню учасниками тренінгу важливості психологічної спостережливості як ключового елементу в процесі побудови комунікативної взаємодії. 2. Залучити учасників до діяльності, спрямованої на розвиток комунікативних навичок та компетентностей.

Структура заняття:

1. Вступна частина: активація й налаштування на тренінгову роботу через вправу «Привітайся ліктями».

2. Розігрівальні завдання: вправа «Павутина», вправа «Вавилонська вежа».

3. Основні вправи, спрямовані на досягнення мети заняття: вправа «Позиції спілкування», вправа «Загальна увага», вправа «Дружня пародія», вправа «Комфортна відстань», вправа «Звуки».

4. Підсумкове завдання: виконання вправи «Паровозик» як завершального етапу роботи.

5. Рефлексія заняття, аналіз здобутого досвіду та його значення у подальшій діяльності учасників.

Заняття №5. Мета заняття залишається аналогічною та охоплює створення умов задля розвитку комунікативної компетентності, загострення психологічної спостережливості, а також формування навичок емпатії для розуміння оточуючих людей.

Завдання: 1. Привернути увагу учасників до важливості чутливості та спостережливості у процесі комунікаційної взаємодії. 2. Розвивати здатність до ефективного спілкування шляхом практичного опрацювання необхідних умінь у структурі тренінгової роботи.

Структура заняття:

1. Початок тренінгової роботи: виконання вправи «Привітаємось один з одним».

2. Розігрівальні вправи: вправа «Поділись зі мною», вправа «Лов молі».

3. Основні вправи для досягнення поставлених цілей: вправа «Порожній стілець», вправа «Готель», вправа «Пори року», вправа «Сліпий і поводир», вправа «Я тебе розумію».

4. Завершальна частина: вправа «Броунівський рух».

5. Рефлексія, спрямована на закріплення отриманих результатів та обговорення індивідуальних досягнень кожного учасника.

Заняття №6. Мета: забезпечення сприятливих умов для вдосконалення комунікативної компетентності, розвитку психологічної спостережливості, а також здатності відчувати й глибше розуміти людей навколо.

Завдання: 1. Допомогти учасникам тренінгу усвідомити важливість спостережливості як ключового елемента успішної комунікативної взаємодії. 2. Сприяти формуванню навичок комунікативної компетентності серед учасників тренінгу.

Структура заняття:

1. Початок роботи: вправа «Маленькі радості».

2. Розігрівальні вправи: «Ярмарок достоїнств» та «Подарунок».

3. Основні вправи, спрямовані на досягнення визначених цілей: «Кажу, що бачу», «Інтерв'ю», «Пристроювання та контрприбудова», «Машина з характером», «Через скло».

4. Завершення заняття: вправа «Ніж у масло».

5. Рефлексія за матеріалами заняття.

Заняття №7 Мета: створення умов для поглиблення комунікативної компетентності, розвитку психологічної спостережливості та тоншого розуміння емоцій і поведінки інших людей.

Завдання: 1. Сприяти усвідомленню учасниками значущості спостережливості як основи успішної комунікації. 2. Допомогти у набутті навичок ефективного спілкування.

Структура заняття:

1. Початок роботи: вправа «Десять секунд».

2. Розігрівальні вправи: «Східний ринок» та «Склянка».

3. Основні вправи, спрямовані на досягнення поставлених цілей: – «По колу», «Дзеркало», «Опис», «Цифри», «Почуй звуки».

4. Завершення заняття: вправа «Переправа».

5. Рефлексія та закріплення результатів заняття.

Заняття №8. Мета: створити умови для розвитку комунікативної компетентності, психологічної спостережливості, а також здатності відчувати та розуміти інших людей.

Завдання: 1. Допомогти учасникам тренінгу усвідомити важливість спостережливості у процесі встановлення комунікативного взаємозв'язку. 2.

Сприяти формуванню комунікативної компетентності серед учасників тренінгу.

Структура заняття:

1. Початок тренінгової роботи: вправа «Привіт, шановний».

2. Розігрівальні вправи: «Хвіст ослика Іа», «Зверни увагу іншому».

3. Основні вправи, спрямовані на досягнення мети: «Переживання», «Опис», «Розмова телефоном», «Вгадай прислів'я», «Ситуація».

4. Завершення роботи: вправа «Психологічна дистанція».

5. Рефлексія результатів заняття.

Заняття №9 Мета: забезпечити умови для розвитку комунікативної компетентності, психологічної спостережливості та здатності розуміти інших людей.

Завдання: 1. Сприяти усвідомленню учасниками важливості спостережливості у процесі створення комунікативних зв'язків. 2. Допомагати у розвитку комунікативної компетентності учасників тренінгу.

Структура заняття:

1. Початок тренінгової роботи: вправа «Колінвал».

2. Розігрівальні вправи: «Імітатор», «Сімка».

3. Основні вправи, що реалізують мету заняття: «Яким я тебе бачу», «Дискусія», «Почуття часу», «Вірш», «Спостереження».

4. Завершення роботи: вправа «Охоронець».

5. Рефлексія результатів заняття.

Заняття №10. Мета: забезпечення умов для розвитку комунікативної компетентності, психологічної спостережливості та вміння розуміти і відчувати інших людей.

Завдання: 1. Сприяти усвідомленню важливості спостережливості під час встановлення комунікаційної взаємодії. 2. Сприяти розвитку комунікативної компетентності учасників тренінгу.

Структура заняття:

1. Початок тренінгової роботи. Вправа: «Перекличка».

2. Розігріваючі вправи: «Лови каструлю», «Сплутані ланцюжки».

3. Основні вправи для досягнення поставлених цілей: «Оповідач, що заблукав», «Поділись зі мною», «Епізоди», «Я знаю, що тобі наснилося!», «Узгодження».

4. Завершення роботи. Вправа: «Я тебе кохаю».

5. Рефлексія заняття.

Заняття №11. Мета: створення умов для покращення комунікативної компетентності, розвитку психологічної спостережливості та підвищення здатності розуміти оточуючих людей.

Завдання: 1. Підвищити обізнаність щодо ролі спостережливості у процесі комунікації. 2. Сприяти вдосконаленню комунікативних навичок учасників.

Структура заняття:

1. Початок тренінгової роботи. Вправа: «Подобається – не подобається».

2. Розігріваючі вправи: «Біг асоціацій», «Одного разу в автобусі».

3. Основні вправи для реалізації мети заняття: «Полювання на тигра», «Ти такий самий, як я…», «Перетворення», «Звуки тварин».

4. Завершення роботи. Вправа: «Передай далі».

5. Рефлексія заняття.

Заняття №12. Мета: створення умов для розвитку комунікативної компетентності, психологічної спостережливості та вміння відчувати та розуміти оточуючих людей.

Завдання: 1) сприяти усвідомленню учасниками тренінгу значущості спостережливості у процесі встановлення комунікативної взаємодії; 2) сприяти формуванню в учасників тренінгу комунікативної компетентності.

Структура заняття:

1. Початок тренінгової роботи. Вправа «Дізнайся з рукостискання».

2. Розігрівальні вправи Вправа «Броунівський рух» Вправа «Числа».

3. Вправи, на які лягає основне навантаження у досягненні мети Вправа «М'яч по колу», права «Дізнайся за голосом» Вправа «Вгадай колір», вправа «Скульптура», вправа «Молва».

4. Завершення роботи вправа «Біржа»

5. Рефлексія заняття

Підсумовуючи відзначимо, що проведений комплекс вправ та занять тренінгу, що націлений на розвиток комунікативної компетентності студентів дозволить підвищити рівень сформованості комунікативної компетентності, що є необхідним майбутнім психологам при реалізації своєї професійної діяльності.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено всебічний теоретичний аналіз та запропоновано новаторський підхід до вирішення актуальної наукової проблеми, що полягає у створенні концептуальної моделі і методологічного обґрунтування психологічних і педагогічних умов формування комунікативної компетентності як ключового компоненту професійної підготовки фахівців у галузі психології. Проведене дослідження надало можливість не лише поглиблено осмислити висвітлену проблему, але й розробити систематизовані висновки, які відповідають визначеним завданням і науковим цілям роботи.

У межах дослідження здійснено ретельне вивчення теоретичних підходів до інтерпретації поняття, структури й функціонального призначення комунікативної компетентності. Було встановлено, що даний феномен має інтегративну, багатовимірну природу, яка поєднує знання, здібності, навички та особистісні якості, необхідні для забезпечення ефективної міжособистісної та професійної взаємодії. Особливий акцент зроблено на значущості комунікативної компетентності в професійній діяльності психологів, адже ця професія, що належить до типу "людина–людина", передбачає високий рівень володіння даною властивістю як не лише важливого елементу, але й дієвого інструменту успішної практичної реалізації професійних задач.

Аналіз сучасних наукових підходів дозволив окреслити структурні складові комунікативної компетентності, які забезпечують її цілісність. Зокрема, більшість дослідників підтримують концепцію трьох базових компонентів: когнітивного, емоційного та поведінкового. Когнітивний аспект охоплює знання і розуміння фундаментальних принципів комунікації; емоційний відповідає за здатність до емпатії, емоційної чутливості та поваги до культурного і соціального різноманіття; поведінковий формує конкретні практичні навички ефективної взаємодії, що необхідні для професійної майстерності. Таким чином, комунікативна компетентність розглядається не

лише як теоретична категорія, але і як прикладна характеристика особистості майбутнього фахівця у сфері психології.

Виявлення психологічних та педагогічних факторів, які впливають на формування комунікативної компетентності студентів спеціальності «психологія», є важливим завданням сучасної педагогічної науки, оскільки специфіка професії передбачає високий рівень володіння комунікативними навичками. Дослідження засвідчують, що ефективний розвиток цієї компетентності є наслідком складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів. До зовнішніх факторів належать такі компоненти, як освітнє середовище, методологія навчання та соціально-культурний контекст, який визначає актуальність і характер комунікацій. Водночас внутрішні фактори включають психологічні детермінанти, зокрема мотивацію до навчання, самооцінку, емоційний інтелект і рівень тривожності студентів. Особливе значення тут має освітнє середовище вищого навчального закладу, яке виступає не лише джерелом теоретичних знань, але й сприятливою платформою для практичного вдосконалення комунікативних здібностей та професійного становлення особистості.

В умовах сучасних соціальних викликів підготовка майбутніх психологів є вкрай актуальною через зростаючу потребу у кваліфікованих фахівцях, здатних реагувати на кризовий контекст. Екстремальні ситуації, такі як пандемія COVID-19 або військові конфлікти, висувають до психологів особливі вимоги, наголошуючи на необхідності вдосконалення їхніх навичок міжособистісної взаємодії для успішного вирішення складних завдань. Однак аналіз стандартів освіти та навчальних програм свідчить про недостатнє представлення практичної складової підготовки студентів до роботи з реальними комунікативними викликами.

У рамках емпіричного дослідження було оцінено рівень сформованості ключових компонентів комунікативної компетентності серед магістрантів психології, які навчаються на завершальному етапі освітнього процесу. До вибірки увійшли 40 респондентів, що дозволило ідентифікувати певні

тенденції. Переважна більшість опитаних студентів (70-80%) демонструють середній рівень розвитку базових компонентів компетентності, як-от загальні комунікативні здібності, здатність до саморегуляції у спілкуванні, емпатія та активне слухання. У той же час від 12,5% до 25% респондентів мають низький рівень показників за зазначеними критеріями, що може негативно вплинути на якість виконання ними професійних функцій у перспективі.

Отримані результати наголошують на необхідності переосмислення освітнього процесу підготовки студентів-психологів шляхом посилення практичної складової у навчанні. Зокрема, інтеграція тренінгів та інших активних методик розвитку комунікативної компетентності сприятиме формуванню високого рівня готовності випускників до роботи в умовах кризових соціально-психологічних ситуацій.

Дослідження підтвердило висунуту гіпотезу щодо функціонального дисбалансу в структурі комунікативної компетентності студентів, які навчаються за спеціальністю "Психологія". Зібрані емпіричні дані засвідчили суттєву диспропорцію між відносно високим рівнем розвитку емоційного відгуку (афективного компоненту) та недостатньою сформованістю практичних поведінкових навичок. Зокрема, 70,73% респондентів продемонстрували середній рівень емоційного відгуку, тоді як у поведінковому компоненті 80% були класифіковані як такі, що мають середній рівень. Водночас 12,5% учасників дослідження виявили низький рівень самоконтролю, а 77,5% – середній рівень навичок слухання. Суттєві недоліки у загальній комунікативній компетенції були зафіксовані у 25% випускників, що вказує на недостатній рівень розвитку прикладних умінь.

Отримані результати підтверджуються й кореляційним аналізом, який не виявив статистично значущих взаємозв’язків між афективним і поведінковим компонентами. Така незалежність формування цих складових свідчить про їх несинхронний розвиток, що, ймовірно, зумовлено обмеженою кількістю практичних занять у структурі освітньої програми.

Крім того, емпіричними даними підтверджено суб’єктивні оцінки студентів щодо якості освітнього процесу. Студенти високо оцінили рівень теоретичної підготовки, визначивши середній бал у 4 з 5 можливих. Водночас практична підготовка отримала значно нижчу оцінку – лише 2 з 5 балів, що частково пояснює зафіксований дисбаланс між теоретичними знаннями та практичними уміннями. Така структура оцінок демонструє нагальну потребу у посиленні практичної складової освітнього процесу.

З метою усунення виявленого дисбалансу розроблено комплекс практичних і методичних рекомендацій для гармонізації та всебічного розвитку комунікативної компетентності як студентів, так і викладачів. Студентам пропонується впровадження спеціального комплексу вправ, спрямованих на активізацію навичок активного слухання, емоційного інтелекту, саморегуляції і розуміння невербальної комунікації. Ці вправи мають на меті не лише удосконалення окремих аспектів комунікативної компетентності, але й стимулювання їхнього інтегрованого розвитку.

Для викладачів рекомендовано коригувати формат навчального процесу шляхом збільшення кількості занять із практичною орієнтацією. Серед запропонованих методик акцент зроблено на інтерактивні підходи, такі як рольові ігри, тренінги і кейс-аналізи. Особливу увагу слід приділити конструктивному зворотному зв’язку зі студентами, який сприятиме як виправленню помилок, так і розвитку необхідних компетентностей.

У ролі ключового інструмента гармонізації розвитку всіх компонентів комунікативної компетентності створено тренінгову програму з 12 занять. Вона побудована на комплексному підході до вдосконалення афективного й поведінкового компонентів. Її впровадження сприятиме подоланню дисбалансу та забезпечить підготовку фахівців із високим рівнем професійної взаємодії в різноманітних комунікаційних середовищах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва А. Соціально-комунікативна компетентність як чинник професійної успішності особистості: гендерний аспект. *Психологічні перспективи*. 2020. Вип. 35. С. 8–23.

2. Антонова Н. О. Уявлення про професійну компетентність та привабливість майбутньої професії для студентів психологічних факультетів. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: *збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Генезум, 2016. Т. VII, вип. 7. С. 13-25.

3. Березка С., Кузнецова А. Розвиток комунікативної компетентності майбутніх практичних психологів засобами тренінгової діяльності. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2020. № 1 (99). С. 343–350.

4. Богдан Ж., Середа Н., Солодовник Т. Формування комунікативної компетентності студентів закладів вищої освіти: монографія. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 262 с.

5. Бойчук О. Ю. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг: дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ім. І. Зязюна ; Нац. акад. пед. наук України. Київ, 2021.316 с.

6. Бондаренко Т. Формування комунікативної компетентності у майбутніх психологів за допомогою цифрових технологій. *Електронне наукове фахове видання «Адаптивне управління: теорія і практика» Серія «Педагогіка»*. 2024. Вип. 19 (37). URL : https://surl.li/xnbyqs (дата звернення: 22.05.2025).

7. Брюханова Н. О., Д. В. Коваленко, Лисенко С. А. Система вищої освіти України і Болонський процес : навч. посібник. Харків, 2008. 140 с.

8. Введенський В. І. Компетентнісний підхід у контексті діяльнісного підходу до формування фахової готовності. *Освіта і розвиток*. 2018. Т. 10, № 3. С. 45–52.

9. Велика А. Особливості комунікативної компетентності вчителя англійської мови за умов сьогодення. *Українська мова та культура в сучасному гуманітарному часопросторі: аспекти міжмовної комунікації та формування комунікативної компетентності сучасного фахівця*. Збірник ДПУ. 2023. С. 77–89.

10. Вербицька Л. Комунікативна компетентність здобувача освіти як складова професійної підготовки психолога. *Збірник наукових праць студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Молода наука-2025»*: у 5 т. / Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2025. Т. 1. С. 353–355.

11. Верченко Л. С. Розвиток соціально-комунікативної компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти у процесі магістерської підготовки : дис. … д-ра філос. : 015 ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля». Дніпро, 2020. 362 с.

12. Вінтюк Ю. В. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахових психологів. *Молодий вчений*. 2017. № 3. С. 245–249. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_3_59 (дата звернення : 22.06.2025).

13. Волошина О. В., Андросюк В. Г. *Психологічні чинники формува06ння комунікативної компетентності слідчих Національної поліції України*. Київ, 2020. 67 с.

14. Гавриляк Л. С. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *ЛОГОΣ. Мистецтво наукової думки*. 2019. № 3. С. 70–73.

15. Галецький С. М. *Формування комунікативної компетентності викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій* : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2020. 292 с.

16. Григоренко Т. В. Формування професійних компетентностей у психолога (спеціального, клінічного) у процесі навчання : дис. … д-ра філос. наук : 016 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2021. 237 с. URL : https://surl.li/pdapkf (дата звернення: 10.06.2025).

17. Григоренко Т. Сучасні підходи до формування професійної компетентності психолога (спеціального, клінічного). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. № 8(102). С. 107–118.

18. Демченко Н., Литвинчук Н. Проблеми формування комунікативної компетентності у майбутніх практичних психологів. *Вісник національного авіаційного університету* : зб. наук. праць. 2018. № 13. URL : https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/13390/18598 (дата звернення: 06.05.2025).

19. Додаток до листа МОН України від 02.08.2022 № 1/8794-22. 40 с. URL : https://surl.lu/bewewh (дата звернення: 11.05.2025).

20. Дьоміна Г. А. Комунікативна та мовна компетентність психолога. *Мова: психологічні, соціальні та ентокультурні аспекти* : зб. наук. праць учасн. круглого столу, 9 листоп. 2021 р. / за заг. ред. Вольнової Л. М. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021. С. 16–19.

21. Жданкін М. О., Вербицька Л. В. Розвиток комунікативної компетентності студентів-психологів у системі професійної підготовки. *Вісник психології і педагогіки*. 2024. Вип. 45. С. 12-18.

22. Жук Н. А. Комунікативна компетентність як основа професіоналізму патрульних поліцейських : дис. … д-ра філософії : 053 – Психологія. Київ, 2021. 244 с.

23. Загородна О. Ю. Формування комунікативної професійної компетентності студентів економічних спеціальностей засобами інноваційних технологій: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2010. 254 с.

24. Здоровець Т. Г. Наративна компетентність як складник професійної компетентності майбутніх практичних психологів. *Психологія особистості*. 2020. Т. 10, № 1. С. 129–138.

25. Карпюк Ю. Я. Комунікативна компетентність як складова успішного професійного розвитку психолога. *Scientific Journal Virtus*. 2019. № 36, вип. 1. С. 41–57.

26. Карпюк Ю. Я. Теоретико-методологічні засади розвитку комунікативної компетентності у майбутніх психологів. *Topical issues of the development of modern science* : abstracts of VIII International scientific and practical conference (Sofia, 8-10 April 2020). Sofia, 2020. P. 277–288. URL : https://surli.cc/dfmwik (дата звернення : 30.04.2025).

27. Коваленко О. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх психологів із соціальної психології старості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2019. № 1. С. 38–45.

28. Ковальова О. А. Обґрунтування структури та змісту соціально-комунікативної компетентності. *ScienceRise. Педагогічна освіта*. 2015. № 11(5). С. 12–18.

29. Конівіцька Т. Я. Формування риторичної компетентності майбутніх психологів у закладах вищої освіти : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2022. 252с.

30. Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року. URL : https://vseosvita.ua/library/embed/0200zyk8-c139.docx.html (дата зверненя 29.05.2025).

31. Корніяка О. М. Комунікативна компетентність як ефективний інструмент професійного самоздійснення викладача. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2021. Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. Вип. 21. С. 88–100.

32. Корніяка О. М. Комунікативна компетентність як складова soft skills здобувачів вищої освіти ІТ-спеціальностей. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 18.

33. Корніяка О. М. Особливості розвитку комунікативної компетентності фахівців на різних етапах їх професійного становлення. *Психолінгвістика* : зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2011. Вип. 8. С. 33–45.

34. Костолович Т. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі навчання фонетики й орфоепії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02 / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2019. 24 с.

35. Кошонько Г., Лужецька О. Професійна комунікативна компетентність психолога як умова його успішної діяльності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Психологічні науки*. 2018. № 2 (10). С. 102–114. URL : https://surl.li/xiwtlo (дата звернення : 29.05.2025).

36. Кравченко-Дзондза О. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності студентів. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Серія Педагогічні науки*. 2016. № 1. С. 98–103. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2016_1_21 (дата звернення: 10.06.2025).

37. Кузьміна Н. В. Професійна компетентність педагога: структурні грані та механізми формування. *Педагогіка і соціальна робота*. 2016. Вип. 1 (38). С. 241–244.

38. Кулик О. Д. Комунікативна компетентність: підходи до визначення та роль у формуванні мовно-мовленнєвої особистості. *Topical issues of education: Collective monograph*. Lisbon : Pegasus Publishing, 2018. P. 148–162.

39. Кулик О. Д. Місце мовленнєвого розвитку в структурі комунікативної компетентності школярів. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. Бердянськ : БДПУ, 2018. Вип. 1. С. 77–85.

40. Литвин А. В., Руденко Л. А. Удосконалення підготовки психологів у закладах вищої освіти. *Науковий вісник Льотної академії. Серія : Педагогічні науки* : збірник наук. праць / гол. ред. Т. С. Плачинда. Кропивницький : ЛА НАУ, 2021. Вип. 9. С. 63–74.

41. Мазоха І. Комунікативна компетентність та флексибільність особистості як основа професіоналізму психолога. *Сучасна психологія: проблеми та перспективи* : зб. наук. праць. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2021. С. 41–45.

42. Мордовцева, Н., Ужченко Д. Комунікативно-компетентнісний підхід до навчання здобувачів вищої освіти на заняттях гуманітарного циклу. *Наука і освіта. Science and Education*. 2024. Вип. № 2. С. 27–32.

43. Низовець-Кропта О. А. Структурно-змістові характеристики образу комунікативно-компетентного психолога. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Психологічні науки*. 2015. Вип. 128. С. 191–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2015_128_44 (дата звернення: 08.06.2025).

44. Омельченко Л. М. Розвиток комунікативної компетентності майбутніх психологів: методологія і практика. *Теоретичні та практичні аспекти підготовки психологів у закладах вищої освіти* : зб. матеріалів Всеукр. науково-практ. семінару з міжнар. участю, 31 бер. 2021 р. Київ : НУБіП України, 2021. С. 34–35.

45. Пономаренко Т. І. Комунікативна компетентність практичного психолога у медійному просторі як сучасний феномен. *Мова: психологічні, соціальні та ентокультурні аспекти* : зб. наук. праць учасн. круглого столу, 9 листоп. 2021 р. / за заг. ред. Вольнової Л. М. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021. С. 21–24.

46. Пономарьова Г. Ф., Харківська А. І. Сутність і структура комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури. *Підвищення рівня терціарної едукації майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти: теоретичний аспект* : колект. монографія. Харків : ФОП Бровін О. В., 2021. Кн. 1. С. 138–157.

47. Про затвердження професійного стандарту «Практичний психолог (соціальна сфера): Наказ Мінекономіки України від 03.02.2021 № 211. URL : https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/284-prakticnij_psiholog_social_na_sfera.pdf (дата звернення: 20.07.2025).

48. Про затвердження професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти»: Наказ Мінекономіки України від 24.11.2020 № 2425. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/12/Standart_Praktychnyy_psykholoh.pdf (дата звернення: 20.04.2025).

49. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: Наказ МОН України від 24.04.2019 № 565. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/053-Psykholohiyabakalavr. 28.07-1.pdf (дата звернення: 18.04.2025).

50. Пузь І. В., Шевченко О. М. Значення комунікативної компетентності у професійному становленні майбутніх психологів. *Психологічний самопис*. 2018. № 4 (14). С. 149–164.

51. Рабецька Н. Л. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери у професійній підготовці: дис. канд. пед. наук. : 13.00.04 / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2018. 299 с.

52. Стеценко Н. М. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Педагогічний альманах: збірник наукових праць* / редкол.: В. В. Кузьменко та ін. Херсон, 2016. Вип. 29. С. 185–191.

53. Тур О. М. Методи формування комунікативної компетентності студентів як важлива умова ефективної презентації наукової та дослідницької діяльності. Полтава : ПНТУ, 2023. 9 с.

54. Харченко Г. І. Проблема реалізації компетентнісного підходу в процесі мовної підготовки учнів загальноосвітньої школи. *Педагогічні науки*. 2017. Вип. 3 (89). С. 153–157.

55. Хома Т. В. Комунікативна компетентність, її складові. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. Мукачево, 2018. Т. 4, № 1. С. 203–206.

56. Хоруженко К. М. Комунікативна компетентність як педагогічна проблема. *Руська наука*. 2009. С. 107. URL: https://www.rusnauka.com/14_ENXXI_2009/Pedagogica/46172.doc.htm (дата звернення: 18.04.2025).

57. Хуторський А. Компетенція і компетентність: підхід як особистісна якість. *Компетентнісна парадигма в підготовці кадрів для сфери туризму*. 2017. № 2. С. 20–27.

58. Чуйко О. Ю., Сергієнко Н. П. Особливості комунікативної компетентності студентів-психологів. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2017. Вип. 22. С. 284–291.

59. Шкурко А. В. Критерії та показники рівнів розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2023. Вип. 1(8). С.131–141.

60. Шкурко А. В. Розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології : навч. посіб. Українська інженерно-педагогічна академія. Харків : УІПА, 2024. 334 с.

61. Шкурко А. В. Сучасні проблеми розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців з психології. *Освітні Обрії* : часопис / Івано-Франків. обл. ін-т післядиплом. освіти пед. працівників. Івано-Франківськ, 2022. Вип. 2(55). С. 98–100.

62. Шнайдер С., Сатар М., Лін М., Лопез Е. Професійна міжкультурна комунікативна компетентність у дії / С. Шнайдер, М. Сатар, М. Лін, Е. Лопез. *Journal of Intercultural Communication*. 2024. Т. 37, № 1. С. 1–21. URL : https://doi.org/10.1080/17501229.2024.2369783 (дата звернення: 18.04.2025)..

63. Штефан Л. В. Сучасні підходи до формування комунікативної компетентності педагога. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2019. Вип. 44. С. 384–394.

64. Штефан Л.В. Підготовка майбутніх психологів у контексті викликів сьогодення. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. Вип 4 (32). С. 775–784.

65. Education and Culture. Socrates – Tempus. Introduction to the TUNING Project – harmonization of educational structures in Europe: the contribution of universities to the Bologna process: project. 108 p. URL: https://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf (дата звернення: 11.04.2025).

66. EuroPsy. European Certificate in Psychology : website. URL : https://www.europsy.eu/ (Last accessed: 10.04.2025).

67. Huang L. J. Developing intercultural communicative competence in foreign language classrooms – A study of EFL learners in Taiwan. *International Journal of Intercultural Relations*. 2021. № 83. P. 55–66.

68. Kroskrity P. V. Dell Hymes and communicative competence. *Handbook of Pragmatics*. John Benjamins Publishing Company, 2023.

69. Mehra P., Mishra A. Communicative competence and subjective well-being: the mediating role of organisation-based self-esteem. *International Journal of Indian Culture and Business Management*. 2019. №19(3). P. 354–368.

70. Sheiful A. Factors in English Communicative Competence for Non English Teachers. State University of ArRanir. 2014. URL : https://surl.li/fjdiiz (Last accessed: 20.06.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Аналіз підходів до визначення комунікативної компетентності

Назва підходу	Ключові представники	Суть підходу
Психологічний	О. Лурія, Ю. Лотман, Г. Щербань	Розглядає компетентність як цілісну систему навичок і вмінь особистості, що дозволяють встановлювати контакт, розуміти емоційний стан співрозмовника та забезпечувати результативне спілкування в різних соціальних контекстах.
Соціологічний	Е. Гофман, Дж. Герберт Мід	Трактує компетентність як комплекс соціальних умінь для ефективної взаємодії в суспільстві. Акцентує на здатності керувати враженнями та формуванні особистості через соціальні ролі та взаємодію.
Лінгвістичний	Н. Хомський, Дж. Сірл, І. Кац	Визначає компетентність як здатність ефективно використовувати мовні засоби (граматику, лексику) з урахуванням соціальних, культурних та ситуаційних контекстів комунікації.
Педагогічний	В. Сорокін, Н. Ф. Талізіна	Розглядає компетентність як ключову складову формування гармонійної особистості в освітньому процесі, що об'єднує вербальні та невербальні вміння, стимулює соціальну активність та моральну зрілість.
Інтегративний	О. Кулик, Д. Хаймс	Об'єднує аспекти психології, соціології, лінгвістики та педагогіки. Розглядає компетентність як багатовимірне явище, що включає мовні навички, емоційний інтелект, медіаграмотність та вміння працювати в команді.
Аксіологічний	А. Новіков, С. Бондар,	Інтерпретує компетентність як особистісну якість або здатність індивіда.
Діяльнісний	Г. Костюк, С. Максименко, Дж. Брунер, Ю. Енгестрем	Визначає компетентність як сукупність навичок, що забезпечують готовність до свідомого виконання конкретної діяльності. Джерело розвитку – у соціальних стосунках та предметній діяльності.
Системний	О. Савченко, Л. Хоружа, С. Мартиненко	Трактує компетентність як інтегрований комплекс знань, умінь і навичок, що дозволяє особистості вирішувати практичні завдання.

Концептуальний	О. Савченко	Компетентність розуміється як інтегративна здатність особистості, що розвивається під час навчання і включає знання, уміння, навички, практичний досвід і цінності, які можуть бути цілісно реалізовані у професійній діяльності.

Додаток Б

Головні напрями дослідження сутності комунікативної компетентності

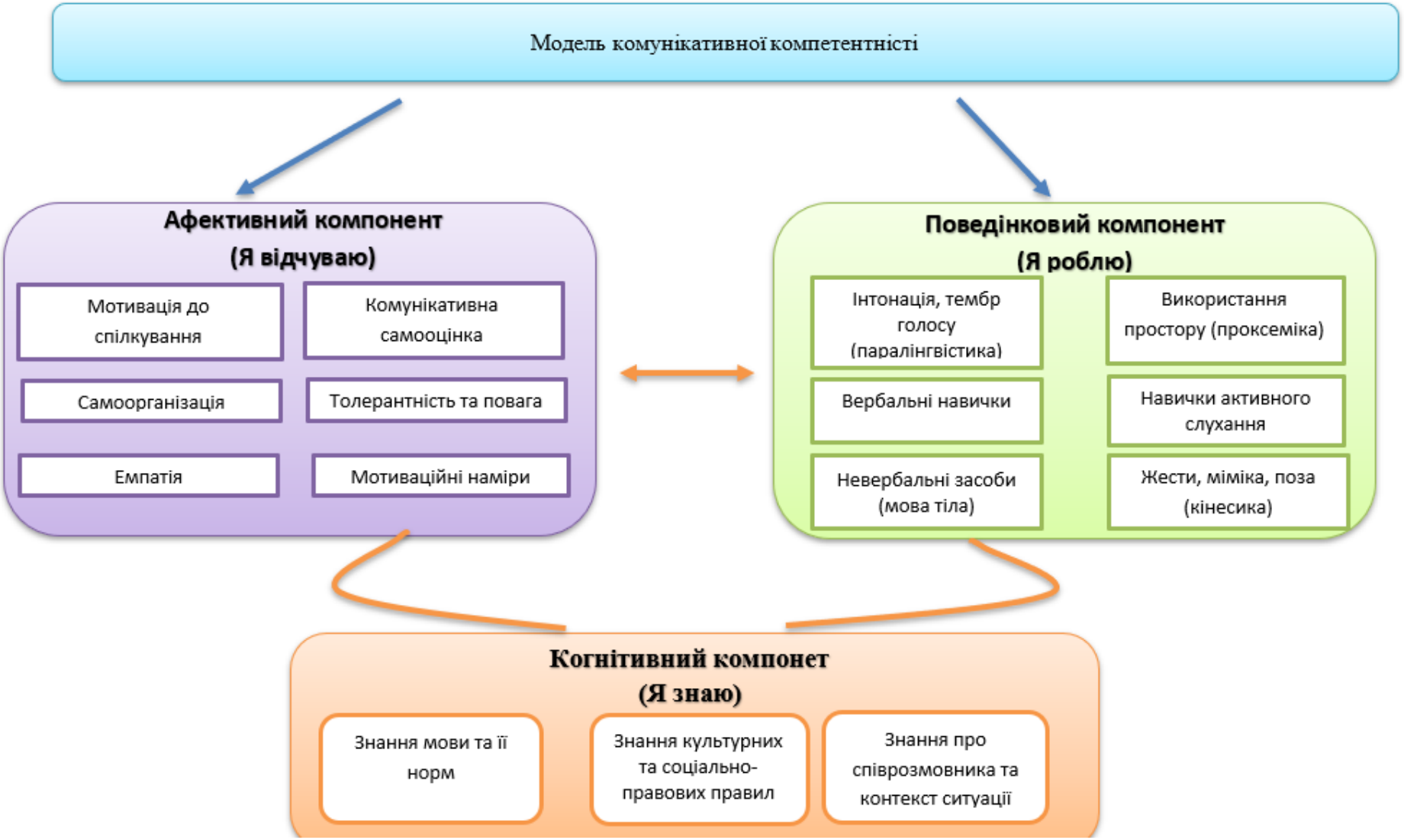
Підхід	Головна ідея	Основні представники
Діяльнісний	Розгляд комунікації як специфічного виду діяльності	Г. С. Костюк, В. О. Роменець, С. Д. Максименко, І. Д. Бех, Ж. Піаже, Дж. Брунер
Задачний	Акцент на вирішенні завдань у процесі комунікації	Г. С. Костюк, І. А. Зязюн, С. Д. Максименко, Д. А. Колесникова, Дж. Дьюї
Як готовність до діяльності	Комунікативна компетентність трактується як готовність до ефективної взаємодії	Л. О. Азарова, І. А. Зязюн, О. Г. Романовська, Н. Г. Ничкало, Д. Хаймс, М. Канейл, М. Свейн, Ю. Габермас
Особистісний	Сприйняття комунікативної компетентності як сукупності індивідуальних якостей	Г. Айзенк, Г. С. Горностай, Р. Б. Кеттел, Г. Оллпорт, І. А. Зязюн, С. Д. Максименко, В. О. Роменець
Через Я-стан	Аналіз комунікації через транзакційний аналіз і «Я-стани»	Е. Берн, Г. С. Горностай, К. Роджерс, В. О. Роменець, С. Д. Максименко, Дж. Стюарт, К. Джойнс
Як уміння/здібності	Розуміння комунікативної компетентності як набору умінь і здібностей	С. О. Гаркуша, М. М. Заброцький, С. Д. Максименко, І. А. Зязюн, К. Роджерс, Г. Оллпорт
Діалогічний	Центральне значення діалогу як основи комунікації	М. М. Бахтін, Г. С. Костюк, І. О. Левченко, Ю. О. Коц, Дж. Гебер

Додаток В

Основні компоненти комунікативної компетентності

Компонент	Зміст
Лінгвістична компетентність	охоплює знання мовних правил, таких як граматика, лексика і фонетика, а також здатність застосовувати ці знання у різних контекстах. Вона забезпечує точність і правильність висловлювань
Соціолінгвістична компетентність	спрямована на вміння адаптувати мовлення й стиль спілкування відповідно до соціальних умов. Це включає розуміння культурних особливостей, соціальних ролей, мовного етикету та врахування статусу співрозмовників.
Дискурсна компетентність	визначає здатність формулювати зв'язні, логічно структуровані й зрозумілі тексти або повідомлення, а також керувати процесом комунікації. До цього належить знання структури висловлювань і вміння аргументовано викладати думки.
Стратегії комунікації	включають навички вибору оптимальних способів досягнення комунікативних цілей, таких як встановлення контакту, переконання, вирішення конфліктів тощо.
Емоційна компетентність	полягає у здатності правильно розпізнавати й інтерпретувати емоції співрозмовника та власні емоційні стани, а також управляти ними. Вона є особливо важливою для ефективної взаємодії, особливо під час стресових чи складних ситуацій.
Когнітивна компетентність	характеризується здатністю аналізувати й оцінювати отриману інформацію, реагувати на нестандартні умови та адаптуватися до нових обставин у процесі спілкування.
Міжкультурна компетентність	акцентує увагу на навичках успішного спілкування з представниками інших культур, враховуючи їхні соціальні та етичні особливості. Це вміння поважати культурні відмінності й ефективно діяти в ситуаціях міжкультурної комунікації. Кожен із цих компонентів формує багатогранну систему знань, умінь і навичок, які визначають успішну комунікацію й допомагають адаптуватися до викликів сучасного динамічного світу.

Додаток Г

Модель комунікативної компетентності
Афективний компонент
(Я відчуваю)
Мотивація до спілкування
Комунікативна самооцінка
Самоорганізація
Толерантність та повага
Емпатія
Мотиваційні наміри
Поведінковий компонент
(Я роблю)
Інтонація, тембр голосу (паралінгвістика)
Використання простору (проксеміка)
Вербальні навички
Навички активного слухання
Невербальні засоби (мова тіла)
Жести, міміка, поза (кінесика)
Когнітивний компонет
(Я знаю)
Знання мови та її норм
Знання культурних та соціально-правових правил
Знання про співрозмовника та контекст ситуації

Додаток Д

Основні групи умінь і здібностей, які складають структуру комунікативної компетентності (за О. Корніяка)

Здатність	Сутність
Комунікативно-мовленнєва	включає ефективне сприйняття і розуміння переданої інформації; здатність планувати власні думки і висловлювати їх як усно, так і письмово.
Інтерактивна	багатогранною концепцією, яка охоплює широкий спектр ключових навичок. Це включає знання норм соціальної взаємодії, розуміння складності соціальних ролей і усвідомлення моделей поведінки, характерних для конкретного культурного чи ситуаційного середовища. Важливо також вміти контролювати власну поведінку під час взаємодії, ефективно вирішувати конфлікти, адаптуватися до соціально-психологічних обставин. Спілкування передбачає не лише здатність впливати на співрозмовника через активне слухання, але й використання тактик переконання та аргументації власної позиції.
Соціально-перцептивні	центральне місце у забезпеченні здатності до аналітичного та емпатійного розуміння психологічних і особистісних характеристик іншої людини. Особливу увагу тут приділяють моральним аспектам – тактовності, повазі до співрозмовника та вмінню проявляти емпатію в різноманітних комунікативних ситуаціях.

Додаток Е

Основні функції комунікативної компетентності

Функція	Сутність
Інформаційна функція	основною метою комунікації є обмін інформацією. Завдяки розвинутій комунікативній компетентності забезпечується ефективна передача знань, ідей, поглядів і емоцій, що сприяє продуктивній взаємодії.
Емоційна функція	комунікація виконує не лише інструментальну роль в обміні даними, але й слугує засобом вираження емоцій, настроїв та почуттів. Це сприяє налагодженню міцних міжособистісних зв'язків і позитивному соціальному клімату.
Регулятивна функція	завдяки механізмам комунікації стає можливим координація дій, управління поведінкою та корекція взаємодії учасників спілкування. Ця функція особливо важлива в організаційному контексті, освітній сфері та процесах управління.
Соціальна функція	комунікація лежить в основі побудови соціальних відносин, забезпечуючи взаєморозуміння і гармонійну взаємодію у групах чи колективах. Це сприяє формуванню системи співпраці, підтримки та дружби.
Когнітивна функція	процес обміну знаннями через комунікацію сприяє пізнавальному розвитку, формуванню світоглядних уявлень і здатності адаптуватися до нових умов чи концепцій. Ця функція стимулює зростання когнітивних умінь.
Переконувальна функція	метою є вплив на думки, переконання або поведінку інших учасників взаємодії. Завдяки комунікативним навичкам досягається ефективна мотивація, зміна установок чи стимулювання до виконання певних дій.
Міжкультурна функція	у глобалізованому світі вміння взаємодіяти з представниками різних культур набуває критичного значення. Це сприяє уникненню конфліктів і непорозумінь, спрямовуючи зусилля на розвиток співпраці та поліпшення міжкультурних стосунків.

Додаток Є

Компоненти комунікативної компетентності

Компонент	Змістові аспекти
Гностичний	• знання про природу, структуру, функції та особливості процесу спілкування як загального, так і у контексті професійної діяльності. • усвідомлення різноманітності стилів комунікації і розуміння власного стилю взаємодії. • загальнокультурну обізнаність, що сприяє розпізнанню прихованих смислів, асоціацій та емоційного забарвлення комунікації. • творчий підхід, що додає процесу спілкування елементів соціальної креативності.
Конативний	• розвиток базових і вузькоспеціалізованих навичок для встановлення контакту, розуміння емоційного стану співрозмовника та керування динамікою діалогу. • використання ефективних стратегій у вирішенні конфліктів. • відточену культуру мовлення. • володіння невербальними засобами комунікації, такими як жести, міміка і пантоміма. • перцептивно-рефлексивні здібності, що допомагають глибше зрозуміти як внутрішній світ іншої людини, так і власні переживання. • уміння структурувати й організовувати взаємодію в межах міжособистісних стосунків.
Емоційний	• позитивне налаштування на комунікацію, зацікавленість в інших людях і готовність до налагодження особистісних та діалогічних відносин. • цікавлення своїм внутрішнім світом, розвиток емпатії та здатність до саморефлексії. • високий рівень інтеграції у професійні та соціальні ролі. • формування позитивної самооцінки й стійкої Я-концепції. • гармонійний психоемоційний стан, відповідний професійним викликам.

Додаток Ж

Погляди дослідників на сутність професійної та комунікативної компетентності

Дослідник	Змістові аспекти
Т. Григоренко	Професійна компетентність як основа для «індивідуальної самореалізації та всебічного розвитку фахівців».
Т. Здоровець	Визначає її як «складне психологічне утворення, що включає систему діяльнісно-рольових та особистісних характеристик».
Н. Кипиченко	Пропонує розглядати формування комунікативної компетентності як поступове залучення студентів до вирішення професійних завдань зі зростаючою складністю.
Л. Мурадова	Наголошує на саморозвитку на основі власних дій, здатності об’єктивно сприймати себе та інших.
О. Михайленко	Акцентує на важливості опанування психологічної діагностики, вербальних і невербальних засобів комунікації та здатності до емпатії
І. Мазоха	Виділяє вміння знаходити інформацію, чітко висловлювати думку, аналізувати ситуацію та обирати адекватну стратегію взаємодії.
О. Низовець	Підкреслює, що для соціономічної професії психолога комунікація є ключовим аспектом діяльності.

Додаток З

Методичні підходи до розвитку комунікативної компетентності

Дослідник	Змістові аспекти
Є. Проворова	Наполягає на створенні науково обґрунтованої методики з детальним описом дій викладача і студента.
В. Бондар Ю. Приходько	Акцентують на важливості практичних занять та моделювання реальних ситуацій для засвоєння навичок професійного спілкування.
Н. Рабецька	Доводить, що використання інтерактивних методів сприяє усвідомленню комунікативних бар'єрів та розвитку мовленнєвої грамотності.
О. Бойчук	Виділяє ефективність проблемного навчання, ситуативного моделювання та технологій розвитку критичного мислення.
С. Березка А. Кузнецов	Вважають тренінгові технології оптимальною формою для набуття необхідного комплексу гнучких навичок.
Л. Козак	Пропонує поєднувати традиційні (дискусії, виступи) та нетрадиційні (ділові ігри, тренінги) методи.

Додаток И

Аналіз нормативних документів та стандартів

Нормативний документ	Зміст
Болонський процес та EuroPsy	Спрямовані на гармонізацію освітніх структур у Європі, впровадження єдиних стандартів професійної компетентності та етичної поведінки для психологів.
Стандарт вищої освіти України (спеціальність 053 «Психологія»):	• Загальні компетентності: володіння інформаційно-комунікативними технологіями, навички міжособистісної взаємодії. • Професійні компетентності: здатність здійснювати психодіагностику, надавати індивідуальну та групову психологічну допомогу, проводити психологічні дослідження, дотримуватись професійної етики.
Професійний стандарт «Практичний психолог закладу освіти»:	Передбачає опанування комунікаційних стратегій співпраці, технік переговорів, медіації та управління конфліктами.
Мовна компетентність	Визначається як ключовий компонент, що охоплює здатність розуміти, формулювати та інтерпретувати поняття, факти й думки в усному та письмовому мовленні.

Додаток І

Компонентів освітнього середовища, що сприяють формуванню комунікативної компетентності

Компонент	Сутність
Зміст освіти	навчальні програми та дисципліни, орієнтовані на покращення навичок спілкування. Це включає курси української та іноземних мов, риторики, основ комунікації, тренінги та спеціалізовані заняття, а також завдання, що потребують командної взаємодії, співпраці чи публічних виступів.
Методи та методики навчання	інтерактивні підходи, які стимулюють активну участь у навчальному процесі. Відзначення таких форм комунікації, як дискусії, дебати та презентації, а також інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій для покращення навичок спілкування.
Матеріально-технічне забезпечення	забезпечення сучасною технікою та доступом до інформаційних ресурсів. Сюди входять комп'ютери, проектори, інтерактивні дошки, інтернет-доступ і комфортні умови для навчання й спілкування.
Психолого-педагогічний клімат	створення атмосфери довіри, взаємоповаги та підтримки, яка сприяє вільному обміну думками й комунікації. Акцент на творчість, самовираження і сприятливе середовище для розвитку студентів завдяки підтримці викладачів та однолітків.
Соціальне середовище	вплив суспільних цінностей і традицій на комунікативний процес. Можливість участі у соціальних проектах і заходах для формування навичок конструктивного спілкування.
Культурне середовище	залучення до вивчення культурних норм і традицій задля розвитку міжкультурної комунікації та усвідомлення різноманітності спілкування у глобалізованому світі.
Інформаційне середовище	доступ до необхідної інформації та навчання її критичного осмислення й використання в процесі саморозвитку й формування комунікативної компетенції.
Педагогічне середовище	система педагогічних впливів, спрямованих на розвиток комунікативних навичок студентів. Використання різних методик і підходів для ефективної взаємодії та навчання. Освітнє середовище є багатокомпонентною платформою для формування особистості сучасної людини і забезпечення умов для якісного здобуття знань і навиків спілкування.

Додаток Ї

Методики емперічного дослідження

Методика 1. КОЗ-2 (комунікативні та організаторські здібності)

Інструкція: перед вами низка тверджень. Оцініть, наскільки вони вам властиві.

Варіанти відповіді: 1 – зовсім не властиво, 2 – скоріше не властиво, 3 – важко сказати, 4 – скоріше властиво, 5 – цілком властиво.

Твердження

1. Мені легко встановлювати нові знайомства.
2. Я відчуваю труднощі, коли треба почати розмову з незнайомою людиною.
3. У спілкуванні я швидко знаходжу потрібні слова.
4. Я можу підтримати будь-яку розмову.
5. Я відчуваю скутость у новій компанії.
6. Я охоче виступаю перед аудиторією.
7. Я відчуваю невпевненість у спілкуванні з малознайомими людьми.
8. Мені легко знайти тему для розмови.
9. Я гублюся, коли потрібно щось запитати в незнайомої людини.
10. Мені легко переконати співрозмовника.
11. Я часто вагаюся, перш ніж щось сказати.
12. Я вмію швидко розрядити напружену ситуацію під час спілкування.
13. У новому колективі я почуваюся скуто.
14. Мені подобається брати участь у дискусіях.
15. Я часто відчуваю, що не знаю, про що говорити.
16. Мені легко завоювати симпатію інших.
17. Я уникаю розмов з малознайомими людьми.
18. Я відчуваю себе впевнено серед нових людей.
19. Я відчуваю труднощі у формулюванні своїх думок.
20. Я легко входжу в роль у процесі спілкування.

Підрахунок: скласти всі бали (20 тверджень × 1–5 балів).

Максимум: 100 балів.

Інтерпретація:

81–100 балів – дуже високий рівень комунікативних здібностей;

61–80 балів – достатній рівень;

41–60 балів – середній рівень;

21–40 балів – низький рівень;

20 і менше – дуже низький рівень.

Методика 2. Шкала самоконтролю в спілкуванні (М. Снайдер)

Інструкція: Ознайомтеся з твердженнями та виберіть «Так» або «Ні» відповідно до того, наскільки це вам властиво.

Твердження

1. Я рідко буваю центром уваги у компанії.
2. Я можу пристосовувати свою поведінку до ситуації.
3. Я часто відчуваю, що вмію справити враження на людей.
4. У різних ситуаціях я можу поводитися по-різному.
5. Я не завжди можу приховати свої почуття.
6. Я люблю бути в центрі уваги.
7. Мені важко контролювати свої емоції.
8. Я можу змусити людей сміятися.
9. Я уникаю бути помітним у товаристві.
10. Мені подобається грати різні ролі в житті.
11. Я рідко замислююся, як виглядаю з боку.
12. Я легко можу адаптуватися до людей різних типів.
13. Мене часто хвилює, яке враження я справляю на оточення.
14. Я вмію бути різним у різних ситуаціях.
15. Я зазвичай не змінюю своєї поведінки залежно від ситуації.
16. Я іноді свідомо справляю бажане враження на інших.
17. Я часто відчуваю, що моя поведінка змінюється залежно від компанії.
18. Я майже завжди поводжуся природно, не задумуючись.

19. Мені легко бути переконливим.

20. Я не дуже вмію приховувати свої недоліки.

21. Я можу швидко змінювати свою поведінку, якщо цього потребує ситуація.

22. Я не вмію прикидатися.

23. Мені подобається пробувати себе у різних соціальних ролях.

24. Я часто думаю про те, яке враження справляю на інших.

25. Я можу здаватися іншим зовсім не таким, яким є насправді.

Підрахунок: рахуються «ключові» відповіді (оригінально тест має 25 тверджень, деякі оцінюються як «Так» – 1 бал, інші як «Ні» – 0 балів). Максимум: 25 балів.

Інтерпретація:

0–8 балів – низький рівень самоконтролю (поведінка відкрита, без значної гнучкості);

9–16 балів – середній рівень (здатність до адаптації, але без надмірної демонстративності);

17–25 балів – високий рівень (людина легко змінює поведінку, орієнтується на очікування інших, добре «грає ролі»).

Методика 3. Шкала емоційного відгуку (А. Меграбян і Н. Епштейн)

Інструкція:

Уважно прочитайте твердження й оберіть відповідь: 1 – зовсім не згоден(а), 2 – скоріше не згоден(а), 3 – важко сказати, 4 – скоріше згоден(а), 5 – цілком згоден(а).

Твердження

1. Я легко можу відчути настрій іншої людини.
2. Мене хвилює, коли комусь поруч погано.
3. Я переживаю чужий біль так, ніби це мій власний.
4. Я швидко розумію, коли співрозмовнику ніяково.
5. Я іноді відчуваю емоції інших людей, навіть якщо вони не висловлюють їх словами.

6. Мені важко помітити настрій оточення.
7. Я легко «заражаюся» чужими емоціями.
8. Мені складно співпереживати іншим людям.
9. Я швидко помічаю зміни у виразі обличчя співрозмовника.
10. Коли інші радіють, я теж відчуваю підйом настрою.
11. Я часто передчуваю, що відчуває людина, ще до того, як вона скаже.
12. Я зазвичай мало реагую на емоції інших.
13. Мене легко зворушити.
14. Я розумію, коли людині погано, навіть якщо вона це приховує.
15. Я можу співпереживати навіть персонажам у книзі чи фільмі.
16. Мені складно відчути біль іншого.
17. Я часто відчуваю відповідальність за почуття інших.
18. Емоції оточення легко передаються мені.
19. Я рідко помічаю, як почуваються інші люди.
20. Я відчуваю радість, коли в інших щось виходить.
21. Мене часто хвилює навіть доля незнайомих людей.
22. Я відчуваю сум, коли хтось поруч страждає.
23. Мені важко зрозуміти почуття іншої людини.
24. Я часто переймаюся навіть дрібними проблемами близьких.
25. Я дуже чутливий до переживань інших.
26. Мені легко уявити себе на місці іншої людини.
27. Я зазвичай байдужий до чужих емоцій.
28. Я хвилююся, коли бачу, що хтось засмучений.
29. Я співпереживаю навіть тваринам.
30. Я швидко розумію, що відчуває інша людина за її інтонацією.
31. Я дуже легко переймаю на себе чужі почуття.
32. Мене не дуже зачіпають переживання інших.
33. Я часто ловлю себе на тому, що живу емоціями оточення.

Підрахунок: усі 33 твердження оцінюються від 1 до 5.

Деякі твердження – обернені (6, 8, 12, 16, 19, 23, 27, 32). Для них відповіді рахуються навпаки (1 = 5, 2 = 4, …, 5 = 1).

Максимум: 165 балів.

Інтерпретація:

31–165 балів – високий рівень емпатії;

96–130 балів – середній рівень;

65–95 балів – низький рівень.

Тест «Уміння слухати»

Інструкція:

Оберіть варіант відповіді «Так» або «Ні», який найточніше описує вашу поведінку у спілкуванні.

Твердження

1. Я уважно слухаю співрозмовника, не перебиваючи його.
2. Якщо щось незрозуміло, я ставлю уточнюючі питання.
3. Я намагаюсь зрозуміти не лише слова, а й почуття співрозмовника.
4. Я часто думаю про своє під час розмови.
5. Я повторюю своїми словами те, що почув, щоб уточнити розуміння.
6. Я стежу за невербальними сигналами (жести, міміка, інтонація).
7. Я намагаюся не відволікатися під час розмови.
8. Я підтримую співрозмовника кивком, згодою, короткими репліками.
9. Я не перебиваю навіть тоді, коли не згоден.
10. Я можу зосереджено слухати навіть тоді, коли тема мені не дуже цікава.

Підрахунок: кожна відповідь оцінюється: «Завжди» – 5 балів, «Часто» – 4 бали, «Іноді» – 3 бали, «Рідко» – 2 бали, «Ніколи» – 1 бал.

Максимум: 50 балів (10 питань × 5).

Інтерпретація:

41–50 балів – високий рівень уміння слухати;

26–40 балів – середній рівень;

10–25 балів – низький рівень.